

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Forening for Graasten by og egn

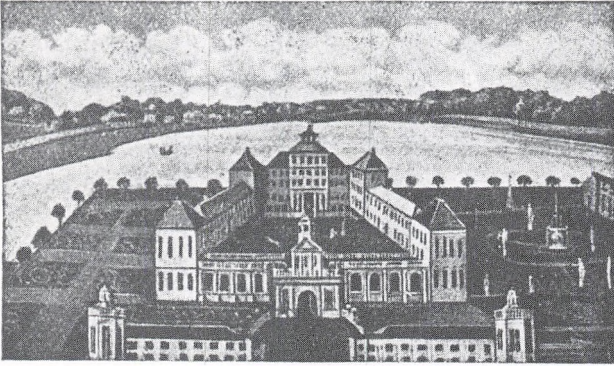

1988

Forsidebilledet:

Munkemølle ca. år 1900. Gennem trækanalen løb vandet fra mølledammen ned til de to store vandhjul, der er beskyttet af brædder. Vinkelbygningen er det tidligere brænderi, der blev ombygget til mejeri.

(Lokalhistorisk Arkiv)

Billedet, der viser Graasten Slot ca. 1750, har foreningen modtaget som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1988

Indhold

Hans Heinrich Jacobsen: Mit levnedsløb

3

Efterskrift til »En kunstner fra Kværns«

25

Det lille Teater – Graasten

28

Alex Asmussen: Erindringer om mit levnedsløb

41

Årets gang 1987

53

Historisk Forening 1987

61

HANS HEINRICH JACOBSEN

Mit levnedsløb

I 1834 blev forpagtningen på Munkemølle ledig. Blandt ansøgerne var en ung mand, den 29-årige Christian Jacobsen fra Graasten. Han blev ifølge familietraditionen foretrukket som forpagter fremfor andre, der havde budt mere, fordi han tilhørte familien Jacobsen, der var beslægtet med flere forpagtere på de hertugelige godser. Hans mor var således en datter af den tidligere forpagter på Fiskbæk, Christian Rasmussen. En søster var gift med forpagteren på Rønhave, Samuel Meier.

Christian Jacobsen stammede fra et velhavende hjem i Sønderborg. Faderen, der også hed Christian Jacobsen, havde en større slagterforretning, der havde en stor eksport af slagtede kreaturer, især til Norge. Forretningen gik godt, og Christian Jacobsen var en velhavende og anset borger i Sønderborg, var en tid rådmand og ejede flere huse i byen. Men ved statsbankerotten i 1814 gik det meste af formuen tabt. Ved hans død i 1819 var hans yngste søn Christian kun 14 år. Efter konfirmationen kom han ud til svogeren på Rønhave, hvor han var beskæftiget ved landbruget, men efter et år ved landbruget søgte han og fik en læreplads hos købmand O. F. Ahlmann i Graasten, hvor han var i 12 år, til sidst som ledende af kornhandelen, men sagde så sin stilling op for at blive forpagter af den hertugelige Munkemølle.

Christian Jacobsens søn Hans Heinrich Jacobsen (1836-1923) har nedskrevet sine erindringer, »Mein Lebenslauf«, som vi på følgende sider bringer et uddrag af i dansk oversættelse.

p. a.

**Christian Jacobsen (1805-68), forpagter på Munkemølle fra 1834-54, derefter ejer til 1860
og hustru Marie Louise Jacobsen, født Dithmer (1810-59)**

Efter min far Christian Jacobsen i maj 1834 for et tidsrum på 20 år havde forpagtet den ved Flensborg Fjord meget smukt beliggende Munkemølle, giftede han sig med min mor, der var en datter af H. H. Dithmer, ejeren af Rendbjerg Teglværk. Jeg blev født 8. august 1836, og fadderne ved min dåb var min morfar H. H. Dithmer, Peter Ahlmann, senere godsejer på Langholt i Vendsyssel og en tante til mig.

Da jeg var fem år, var jeg så uheldig at stikke spidsen af en pennekniv i mit højre øje, lige ved siden af pupillen. Mine forældre kørte mig omgående til læge i Graasten, og i de næste fire uger boede min mor og jeg hos købmand Ahlmann. Helbredelsen af mit øje forløb meget heldigt, selv om synet på øjet var blevet noget formindsket, og efterhånden blev dårligere og dårligere, indtil jeg omkring mit tresindstyvende år ikke længere kunne se med det.

I foråret 1843 fik jeg og min to år yngre søster en lærerinde fra Hamborg. Hun var hos os i fire år, og i hendes sted kom så en seminarist Fred Rosenberg.

I 1843 blev møllens gamle brænderi helt moderniseret til et dampbrænderi med alle de nyeste indretninger.

I foråret 1848 kom krigen med Danmark til udbrud, og den første fægtning fandt sted i Rinkenæs. Krigen foregik således i nærheden. Og krig med alt, hvad det medfører – blandt andet havde vi stor indkvartering – var for en dreng i min alder særdeles spændende. Min far og vor lærer Rosenberg havde levende interesse for krigsbegivenhederne, og vi fulgte personligt så meget som muligt med i, hvad der skete, og ofte har vi hørt kuglerne pifte. Skoletiden kom derved i baggrunden, hvad jeg fandt behageligt, da undervisningen aldrig havde været min store lyst.

I september 1848 døde min morfar i »Haus Steinburg« i Graasten. Huset havde han bygget fire år tidligere. Da krigen blev genoptaget i 1849, hørte vi den femte april det store brag, da lineskibet Christian VIII sprang i luften i Egernførde Fjord. Min fætter Fritz la Motte, der af danskerne var forvist fra Sønderborg, boede den sommer nogle måneder hos os.

Min yngre broder, der var født 20. juli 1848, blev opkaldt efter general Halket, som var indkvarteret i Hokkerup, men næsten daglig kom ridende forbi Munkemølle, og efter oberstløjtnant v.d. Dieken og stabslægen, der begge var indkvarteret hos os. Min broder fik i dåben navnene Hugh Wilhelm Johann, og ved dåben stod der foran huset en dobbelt post.

I 1851 overtog den danske stat de augustenburgske besiddelser og dermed også Munkemølle, hvilket dog ikke ændrede noget på min fars forpagtning.

Samme år var jeg – sammen med en kusine, der boede hos os – på en 14-dages rejse med hr. og fru Wommelsdorf fra Rønshovedgaard. Vi besøgte deres familie i Egernførde og Rendsborg, og på denne tur så jeg for første gang en jernbane og kørte med tog til Kiel. Ellers rejste man ikke så meget dengang. Mine forældre havde i 1844 rejst med dampskib til Kiel og derfra med tog til Hamborg.

Efter at have været hos os i 5½ år rejste vor huslærer hr. Rosenberg, og min søster og jeg skulle så til Medelby, hvor vi hos vor onkel, pastor Peter Christiansen skulle forberedes til konfirmation og blev konfirmeret der. Dermed var vor dejlige, lykkelige, sorgløse barndomstid forbi, en tid, vi ikke kan sige vore kære forældre tak nok for. Først senere er det blevet mig bevidst, at min barndom egentlig havde været noget ensom, da jeg i det daglige slet ikke havde haft nogen omgang med ligestillede kammerater.

Fra mit syvende år havde jeg en pony som ridehest, og en tre år ældre Heinrich Richelsen på Buskmose havde også en hest, og vi besøgte gensidigt hinanden fra lørdag eftermiddag til søndag aften.

Efter min søster og jeg i marts 1853 var blevet konfirmeret, vendte vi hjem til Munkemølle.

I det følgende år lærte jeg landbrug. Om sommeren foretog jeg en rejse til hest på besøg hos en medkonfirmand, Friedrich Sigfredsen i Christian Albrechts kog. Det var første gang, jeg oplevede marsken og Nordsøen ved Dagebøll. Det var for mig en meget interessant tur.

Den 1. maj 1854 kom jeg som kostgænger til inspektør Hollesen på det grevelige fideikommis Dönse i Svansen. Her blev jeg venligt optaget i familien. Min principal overlod mig mest muligt at føre godsforretningen og det meget omfangsrige fideikommisregnskab, hvilket blev mig til stor nytte senere i livet.

I mellemtiden havde min »onkel« Dieck fra Rønhave købt det adelige gods Maasleben, og sammen med min fætter Wilhelm Haack, der var ansat som inspektør, blev jeg ansat som regnskabsfører.

Den 1. maj 1856 fik jeg ansættelse som sekretær på godset Olpenitz ved Slimundingen. Min principal var den 72-årige kammerherre og landråd Carl J. V. Ahlefeldt. Den gamle herre var i høj grad en særting fra den gamle feudale tid, og alt på godset foregik på gammeldags vis.

Dette lod sig kun gøre, fordi alle medarbejderne i generationer havde hørt til godset og i dette afsides hjørne mellem Østersøen og Slien ikke kendte andet. De fik kun en beskedent løn, men de ca. 12 daglejere havde hver et hus med lidt jord til, så de kunne holde en eller to køer.

Mit værelse og min forplejning var miserabel, men når man kun er godt 20 år gammel tager man det med i købet, især når man har meget personlig bestemmelsesret, en fortræffelig ridehest, og hvor man som godsinspektør på et stort gods leder alle forretninger og desuden nyder stor anseelse.

I 1856 var foruden mig en forvalter Elten, fra Holsten, som stod for landbrugsarbejdet. Han fik imidlertid plads hos godsejer A. Branth, Klarupgård ved Aalborg, og jeg overtog så også hans post og ledede landbruget med hjælp af to dygtige underforvaltere. I Hof- og Statskalenderen for 1857 står jeg anført som stedfortræder for kammerherre v. Ahlefeldt ved håndhævingen af politimyndigheden på det adelige gods Olpenitz.

Ved forvalter Eltens og min formidling kom en søn af godsejer, senere etatsråd Branth, William, 19 år gammel i plads hos min tidligere principal Hollesen for at lære slesvig-holstensk landbrug.

William Branth og jeg blev nære venner, hvilket fik en væsentlig indflydelse på mit senere livs udformning. Kammerherrens eneste søn var i 1848 blevet landsforvist af politiske grunde, men i 1857 fik han og hans familie tilladelse til at vende hjem for at overtage godset. Han var en meget lidt sympatisk herre, hvorfor jeg afslog hans tilbud om at blive som godsinspektør, og jeg fratrådte min stilling 1. november 1857.

Efter min fratrædelse besøgte jeg Dieck på Maasleben og var også til bryllup hos min fætter Wilhelm Haack, der havde forpagtet godset Staun. Efter de 3½ år i Svansen begyndte så fra midten af december 1857 et nyt livsafsnit for mig på Munkemølle.

Ejendommen var på ca. 100 tdr. land, og dertil kom en betydelig vand- og vindmølle. Et brændevinsbrænderi, et ølbryggeri, en stald med 40 stk. kvæg, der blev fodret med mast – og en kornhandel. Alt dette fordrede nøje opsyn og mange forretningsrejser, og da min far helt trak sig tilbage, blev der nok for mig at gøre.

Mine forældre førte et stort hus, med mange gæster. Vi havde en behagelig omgangskreds, og andre fornøjelser var der heller ikke mangel på.

Denne herlige ungdomstid fik desværre pludselig ende, idet vor kære mor den 1. april 1859 – efter kort tids sygdom – døde kun 48 år gammel midt i sin fulde livskraft.

Hun var på alle måder en dygtig og hjertensgod kone, var godgørende og hjalp, hvor hun kunne. Hun var elsket af alle, der kendte hende. Herom vidner et digt, der var lagt på hendes grav af en ukendt beundrer.

Hun var gudsfrygtig og from. For vor far og for os børn var det et stort og uerstatteligt tab. Min søster Sophie kom hjem fra Meldorf og min anden søster Tine var nu så gammel, at de to kunne forestå husholdningen.

Det var et meget skønt forår, og haven foran huset ned mod stranden blev udvidet. Begge de foregående år, men særlig denne sommer var meget tør, så høsten var allerede fuldstændig i hus den 10. august. Der blev også dette år bygget en ny hestestald.

Jeg skal her indskyde, at forpagtningen af Munkemølle var udløbet i 1854, og da møllen så kom på offentlig auktion købte far den.

(I det lokalhistoriske arkiv findes en afskrift af købekontrakten, som vi efterfølgende gengiver lidt af. Kontrakten er skrevet af husfoged Chr. Wegge, der administrerede de graastenske godser, som den danske stat havde overtaget fra augustenborgerne efter krigen 1848-50.

Det hedder i kontrakten, at Chr. Wegge: » – overdrager hermed Munkemølle med Grubegang, Bryggeri og Brænderi, Tilladelse til Skjænk med Spirituosa i Huset. Det tilhørende Stuehus og Sidebygninger, Hauge og Ager samt Eng og Skovjorde, cirka 66 $\frac{2}{3}$ Tdr. Land. Endvidere den forhaandenværende Gødning, Hø og Straa til den hidtilværende Tidsforpagter, Christian Jacobsen paa den Maade og Vilkaar, som nærmere findes beskrevne – «.

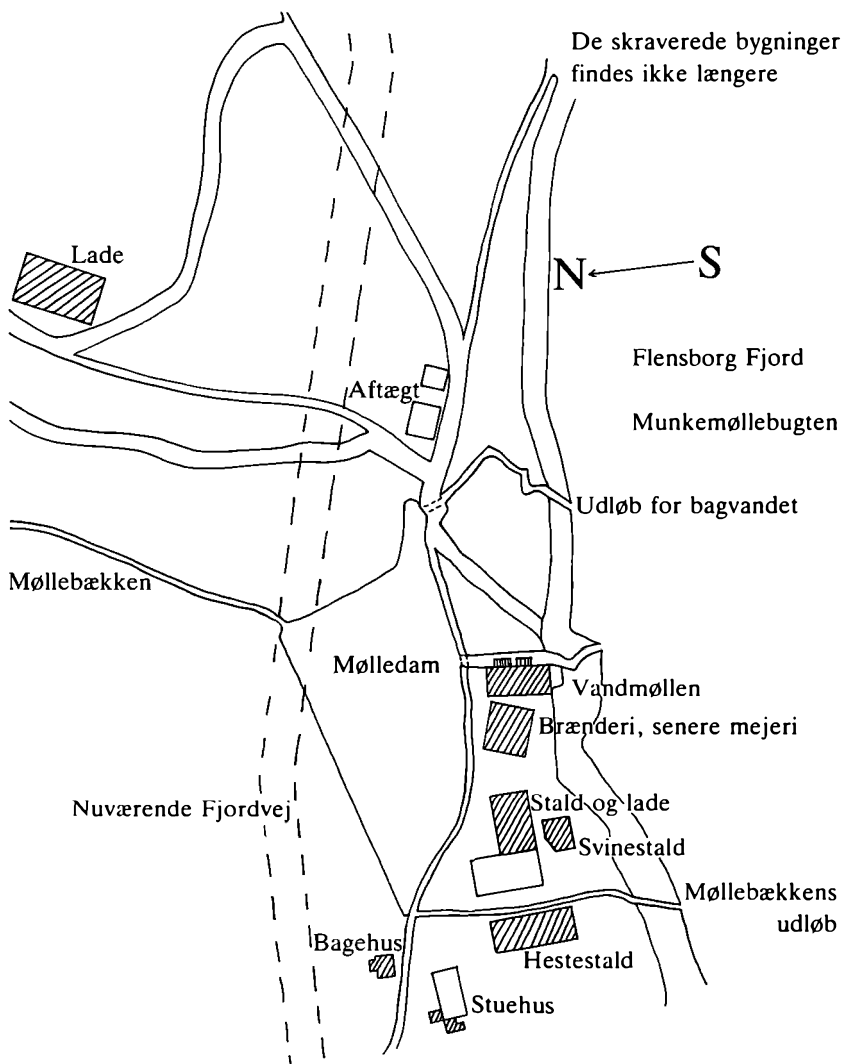
Købesummen er 29.000 rdl. og heraf skal udbetales en trediedel, nemlig 9.666 rdl. 64 skilling. Der skal desuden betales en årlig afgift på 25 tdr. hvede og byg.

6 år senere, da Chr. Jacobsen sælger Munkemølle til W. Wommelsdorf, er prisen 42.700 rdl.)

Min far ønskede nu efter mors død at trække sig tilbage til privatlivets fred, og da jeg hellere ville have et landbrug end Munkemølle, solgte far den 1. maj 1860 Munkemølle til W. Wommelsdorf, der var ejer af Rønshovedgaard. Hr. Wommelsdorf ønskede, at jeg blev der sommeren over for at sætte ham ind i den for ham ganske fremmede bedrift. Min far og mine søstre flyttede så et år til Graasten, hvor de lejede sig ind i Palæets stueetage. Da forholdene i Nordslesvig for tysksindede under det danske herredømme var uudholdelige, foretrak jeg at flytte til det egentlige Danmark.

I de sidste dage af oktober 1860 tog min fætter Heinrich Christiansen og jeg med dampskibet fra Sønderborg for at rejse til Korsør. Det blev imidlertid meget tæt tåge, så ved Ærø måtte vi kaste anker og blive liggende der i fulde to dage. I de første to dage var forplejningen rigelig og god, men den tredje dag blev det kritisk, så vi glædede os, da vi i Korsør fandt et rigeligt dækket bord.

Kort over de til Munkemølle hørende bygninger 1870

I årene 1855 til 1875 var Munkemølle en stor virksomhed i god drift. Der var møllen, brænderi og et landbrug på ca. 100 tdr. land. Det krævede mange bygninger, som det ses af kortet. I dag er der kun lidt tilbage.

(Lokalhistorisk Arkiv)

I København blev vi nogle dage, hvorefter vi rejste videre til Klostermosegård ved Helsingør. Her blev vi venligt modtaget af onkel Dithmer og den kærlige tante Cathrine. Heinrich Christian-sen rejste tilbage efter nogle dage, men jeg blev der i hele fire måneder. Når vejret tillod det, så jeg på gårde. I begyndelsen af marts så jeg på gården Juliedal, der lå 1 ¼ mil fra Sorø i en meget smuk egn. Den ejedes af general v. Weddfeld i København.

Gården var af hans søn, der var en døgenigt, blevet meget misrøgtet. Der var ikke pløjet en fure i efteråret, og der var hverken noget at bide eller brænde. Men de 250 tdr. land og bygningerne var gode – besætningen af kreaturer dårlig, og de otte heste miserable.

Den 12. marts 1861 overtog jeg gården. Fra det øjeblik, hvor man af egen fri vilje og på eget ansvar begynder noget, da begynder for de fleste mennesker livets alvor. Og sådan også for mig, og det var ikke helt let. Overtagelsen af gården krævede store udgifter og meget arbejde, men begge dele blev godt overstået og høsten blev forholdsvis god. Om sommeren kom min far og søster på besøg, og sammen foretog vi en dejlig rejse til København. Vi kørte dertil med egne heste og vogn. Vi boede på hotel d'Angleterre og så naturligvis alle de smukke museer og andre seværdigheder og kørte en dejlig tur ud i Dyrehaven.

I marts 1862 havde onkel Dieck, Maasleben, anmeldt et besøg, og med ham kom min onkel Haack fra Augustenborg med datter og svigersøn. De havde set på en gård på Masnedø ved Vordingborg, men den tiltalte dem ikke. Om eftermiddagen havde vi været rundt på min gård, og den syntes de vældig godt om. Om aftenen spillede vi l'hombre til midnat. Og da spillet var slut, foreslog onkel Dieck, at da jeg var ugift og let kunne finde noget andet, skulle jeg sælge Juliedal til Haacks svigersøn. Da jeg endnu ikke følte mig stærkt knyttet til gården, var jeg ikke uvillig. De gik ind på alle mine fordringer, og overtagelsen skulle så finde sted den 1. maj, dog forbeholdt jeg at beholde tre værelser, fri forplejning – også for min hest og min Bernhardinerhund.

Den største del af 1862 og 1863 tilbragte jeg på rejser for at finde en ny ejendom, og jeg lærte mange nye mennesker at kende og så mange egne.

I juli 1863 besøgte jeg min far, der boede i Eimsbüttel ved Hamborg. Far havde inviteret min ven William Branth på besøg, og i de otte dage han var gæst, var der netop en stor international landbrugsudstilling i Hamborg. Vi havde partoutkort, og der var meget at se. Kvæg, får og svin af alle racer, landbrugsmaskiner og redskaber af enhver art. Alt var af stor interesse for landmænd.

Blandt de mange gæster på udstillingen var også den gamle her-tug Christian August II af Augustenborg, som jeg her så for sidste gang. William Branths far var også på udstillingen, og han indbød mig venligst til et besøg på Klarupgård, og det besøg aflagde jeg i september og fik en meget hjertelig velkomst. Skråt overfor Klarupgård på nordsiden af Limfjorden lå godset Attrup en milsvej fra Aalborg.

Godset skulle på grund af en arvedeling sælges, og vi kørte så dertil for at se på det. Skønt jeg aldrig havde tænkt på at bosætte mig i Vendsyssel, om hvilket det hedder, at Vendsyssel »ligger Norden for Lov og Ret«, så tiltalte Attrup mig, så jeg købte det og har aldrig fortrudt det. Efter at jeg havde fået ordnet pengesagerne og på Juliedal hentet mine møbler overtog jeg Attrup den 28. oktober 1863. Ifølge Pontoppidans »Danske Atlas« kan man følge Attrup tilbage til 1350. I et andet værk fortælles der om Attrup: »Nord for det brede engstrøg langs Limfjorden knejser Hammer bakker, og helt ude på den østlige del ligger den gamle herregård Attrup gemt i en lun dal omgivet af grønt ellekrat...«

Da jeg købte gården hørte der til den fire husmandsbrug og et areal på 300 ha, heraf 65 ha enge ned mod Limfjorden, hvor der kunne høstes 200-400 læs hø. Agerjord lå tæt ved gården, og desuden var der ca. 100 ha let sandjord og 60 ha hedebakker. Bygningerne var meget gamle men solidt egebindingsværk. Den store gårdsplads med have på tre sider var endnu omgivet af den gamle voldgrav. Mod syd var der udsigt over Limfjorden.

I modsætning til Juliedal var her fuld besætning, og alt hvad der hørte til driften. Desuden hørte Hammer kirke til godset, og det gav et årligt tiende på rigelig 70 tdr. korn, mest rug. Endelig var der også en vindmølle.

Den første nat, 28. til 29. marts, var helt forfærdelig, og hårene rejste sig på mit hoved ved tanken om dette forfærdelige land, jeg var kommet til. Det var den frygteligste storm i hele århundredet, og den, der ikke selv har oplevet det, kan næppe gøre sig begreb om den. Det var som alt rystede i sin grundvold og dertil en bedøvende buldren.

Den næste morgen, da det var blevet lidt roligere, og jeg kunne syne skaderne, var det ikke så slemt som ventet. Bygningerne havde holdt bortset fra store huller i taget. I haven var tre mægtige ædelgraner væltet. Møllen havde mistet vingerne, men de skulle alligevel have været fornyet. På kirken var en fjerdedel af taget borte og en ubeskyttet havrestak på 20 favne så sporløst forsvundet, at næppe et atom var at se.

Andre steder var det meget værre. På nabogodserne var kostaldene blevet væltet, og 400 stk. kvæg lå begravet under ruinerne. Ingen vindmøller var brugbare og store træer lå knækkede. Alene i Langholt skov drejede det sig om 400 af de smukkeste bøge og ege.

Mit levnedsløb hertil er nedskrevet efter hukommelsen, men på Attrup begyndte jeg straks at føre dagbog med korte notater, og det følgende er udtog herfra.

Den 15. november 1863 døde Frederik VII på Lyksborg slot. Jeg måtte i lang tid lade kirkeklokken lyde. Den 24. december rykkede eksekutionstropper fra Preussen og Østrig ind i Holsten og danskerne trak sig tilbage uden modstand. De kunne se, hvordan der på alle huse bag dem blev hejst tyske flag.

1864. 1. februar overskred de tyske tropper Ejderen og fjendtlighederne begyndte. Resten af notaterne i 1864 omhandler næsten udelukkende de mange og skiftende indkvarteringer, der var på Attrup, først danske og senere tyske. I to måneder, fra 24. april til 23. juni, var der uafbrudt indkvartering. Den 10. juli kom to tyske

officerer, der skulle sørge for kvarter for militærguvernøren i Jylland. Begge officerer havde under krigen ligget i kvarter på Munkeølle.

Om aftenen ankom så militærguvernøren, general, grev Vogel von Falkenstein med en stab på 24 officerer, deriblandt to hertuger og flere prinser. Tyskere og østrigere af alle våbenarter. 70 røde husarer. Over 100 heste og generalens personlige livvagt, et kompagni af 4. garderegiment. De blev i kvarter til næste dag. For at få et par timers hvile måtte jeg opholde mig i kornladen, hvor jeg lagde mig i en dyngde havre.

Mine bedste seks heste havde jeg gemt i lyngbakkerne. Alt hvad der under indkvarteringen blev rekvireret af heste, foder m. m. blev godt takseret, og jeg fik en kvittering, som den danske stat måtte indløse efter freden.

29. november. Kong Christian IX med dronning på deres første besøg i Aalborg hos de kongetro jyder.

1865. Juli. Jeg havde skænket et nyt alter til Hammer kirke, og et nyt alterbillede var en gave fra den berømte digter B. S. Ingemanns enke. Ved nedbrydningen af det gamle alter fandt man i en hvælving en meget gammel kiste, den var helt faldet sammen.

19. september var hele kongefamilien i Aalborg for at indvie pontonbroen over Limfjorden – den længste i verden.

Mine to første år på Attrup har ikke været nogen dans på roser. 1864 hvor krigen medførte meget store forstyrrelser af bedriften. 1865 med tre måneders streng vinter og i juni en ødelæggende nattefrost, så vi kun fik en trediedel høavl. Rugen frosset bort og sommerkornet gav kun lidt. Fodermangel. Reduceret kvægbesætning og stor dødelighed blandt fårene.

1866. Har gjort de første forsøg med roedyrkning. Plantet runkelroer og sået turnips. På grund af årets gode høst er kvægpriserne steget til det dobbelte.

29. december. Til et uforglemmeligt bal hos Peter Møllegaard, Lyngdrup. Det blev en frygtelig snestorm, og de 100 gæster, hvoraf de nærmestboende kun havde 10 minutter hjem, måtte alle blive

i tre til fem dage, da alle veje var ufremkommelige. Levnedsmidlerne slog til, men man kunne ikke komme af klæderne eller gå i seng.

1867. Gennem hele januar har næsten alle folk måttet kaste sne. Roedyrkingen har jeg i år yderligere udvidet.

9. juli. Min ven William Branth er død. I juli havde jeg besøg af min far og min søster Tine. I tre vogne foretog vi sammen med familien Ahlmann udflugt til Blokhus og Vesterhavet. Året har været lykkeligt for os.

1868. Jeg er blevet valgt ind i bestyrelsen for Landboforeningen for Aalborg amt. Af amtsrådet er jeg valgt som medlem af sandflugtskommissionen for Kjær herred. Det jyske Hedeselskab er stiftet, og jeg har ved siden af haven lagt en tønde land ud til planteskole.

25. maj døde min far. Det var for os børn et stort tab. Far var en mand med en skarp og klar forstand, og han havde mange interesser. Han var anset og afholdt og for os børn en opofrende far. Han blev under stor deltagelse begravet ved siden af mor på Rinkenæs kirkegård.

I juli blev jeg af amtsrådet valgt ind i amtsbane-taksationskommissionen.

1869. I januar var jeg på rejse til hjemegnen, var på besøg hos Richelsen på Buskmose, på Skovbølgård og hos onkel Haack på Augustenborg, derfra til Sønderborg hos Christian la Motte og videre til Rendsbjerg. Efter ikke at have været på egnen i 10 år var jeg igen til bal i Graasten, men det var en helt anden kreds – navnlig damerne. Den næste dag tog jeg til Flensborg og rejste hjem over Aarhus.

21. april. Sammen med pastor Becher stiftede jeg efter tysk mønster den første kommunesparekasse i Danmark. Jeg blev valgt som formand og kasserer.

1870. 16. juli. Krigen mellem Tyskland og Frankrig bliver erklæret. Min broder Hugh er den 18. august med i sit første slag, hvor hans regiment i løbet af en halv time havde et tab på en trediedel i døde og sårede.

3. september blev godsejer Callesens fødselsdag festligt fejret. Under spisningen kom der meddelelse om Sedans erobring og Napoleons tilfangetagelse. Det vakte stor bestyrtelse, hvilken jeg dog ikke delte.

13. oktober. I de sidste dage er der faldet så meget sne, at jeg i Rold skov kørte fast i en 1 1/2 meter høj snedrive og måtte hente hjælp.

1871. 5. april. Malte Ahlmann og jeg har stiftet en dramatisk forening. Det er hensigten, at vi om vinteren skal give tre til fire forestillinger på forskellige godser. Det har vi megen fornøjelse af.

Jeg er blevet valgt til formand for kommunerådet for Hammer og Horsens kommune, hvor jeg i nogle år har været medlem. Ligeledes er jeg blevet valgt som næstformand i Landboforeningen for Aalborg amt, landets største med over 3.000 medlemmer.

15. september blev banen mellem Nørre Sundby, Hjørring til Frederikshavn åbnet. Kong Christian IX var til stede med stort følge. Det var en strålende fest, hvortil jeg var inviteret af ministeren. Til festmiddagen, som kostede 32 daler pr. kuvert, var vi 300 personer. På kongens hjemrejse, der foregik i vogn, passerede kongen kl. 10 om aftenen forbi Attrup på vej til Aalborg. Mine folk havde på en bakke antændt et stort glædesbål, som lyste vidt omkring. Landmænd fra egnen red under min ledelse som æresvagt for kongen fra amtsgrænsen til Sundby, som vi nåede kl. 11 om aftenen, efter vi havde siddet i sadlen fra kl. 3 om eftermiddagen.

1872. 1. juni. Indtil nu har vi kun to gange om ugen haft kørende bud med post til Aalborg, men fra i dag er der oprettet et kongeligt postbud i Hjallerup.

16. december. Min kusine Caroline Dieck er død i Palæet i Graasten. I foråret havde de solgt Maasleben og ville nu nyde deres otium i Graasten.

1873. I februar mødte jeg på Langholt en ung hr. Mollerup fra København. Han var forlovet med en datter af godsejer Ahlefeldt, Rugtved. Uden anledning fra min side spurgte hr. Mollerup om jeg ville sælge Attrup, og bad om han ikke måtte komme og se gården

sammen med sin svigerfar. De kom så den 19. februar, og der blev hurtigt afsluttet en handel, da de gik ind på alle mine betingelser, og Attrup overgik med alt tilbehør straks til dem. Jeg havde forbeholdt mig frit ophold de næste tre måneder og benyttelse af begge mine heste.

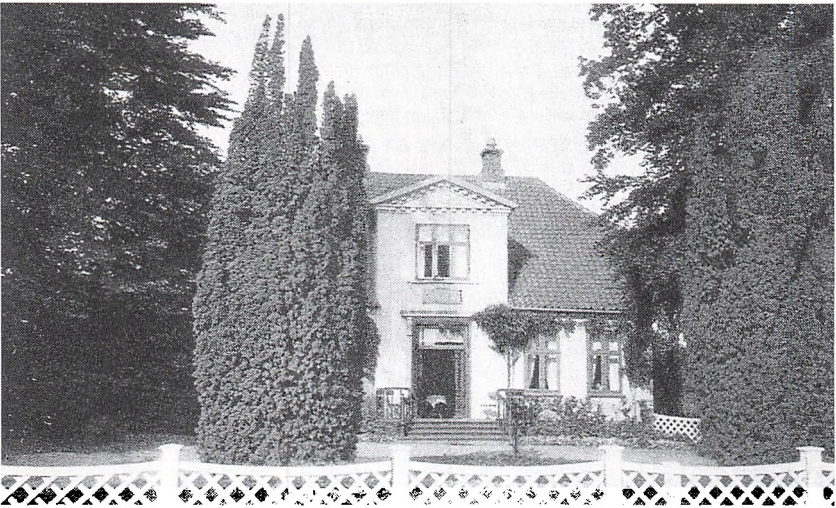
Den 24. februar gav jeg en afskedsfest for alle de folk, der i de seneste år havde arbejdet hos mig. Den 25. februar var der generalforsamling i læseforeningen »Concordia«, hvor jeg var formand. Denne post afgav jeg til Malte Ahlmann. I begyndelsen af marts fratrådte jeg som formand i kommunesparekassen og kommunerådet samt øvrige tillidsposter. Marts gik også med afskedsbesøg hos min udstrakte omgangskreds.

Efter salget af Attrup foretog Heinrich Jacobsen sammen med broderen Hugh i tiden fra 1. juni til 6. oktober en større rejse rundt i Europa. Var i Berlin, Dresden, videre til Prag, gennem Østrig, var fire uger i Tyrol, så gennem Tyskland til Metz, Paris og Bruxelles, tilbage til Schweiz og ned i Italien til Rom, Neapel og Capri. Ved hjemkomsten ønskede han at finde en mindre landejendom i sin gamle hjemstavn, og i Tved på Flensborg Fjords sydside købte han en lille ejendom og her boede han de næste 20 år. Her helligede han sig pasningen af sin have og en planteskole han anlagde. Han faldt ikke rigtig til i Tved og var meget på farten hos slægt og venner. Som tidligere landmand følger han nøje med i, hvorledes vejret er, og hvorledes afgrøderne på marken har det. Med rejser og besøg går nu år efter år, til han i 1892 sælger sin ejendom i Tved med alt tilbehør, men med ret til at benytte halvdelen af stuehuset og køkkenhaven til april 1893. Imidlertid købte dr. Wilhelm Ahlmann på den tid »Haus Steinburg« til den Otto Ahlmannske familienstiftelse. Wilhelm Ahlmann foreslog Heinrich Jacobsen at flytte til Graasten for at forestå ledelsen af anlæggelsen af den store have og i det hele have opsyn med huset.

Fra 1. oktober flyttede Heinrich Jacobsen ind på Kurhotellet, og når vejret tillod det, blev der arbejdet med anlæggelsen af den 3 ha store park og frugthave efter en plan, han havde udarbejdet.

Huset Borggade 23, nu Skolegade 2, som H. H. Jacobsen købte i 1893 og beboede til sin død. Billedet er fra ca. 1915 og stammer fra Carl C. Biehl's samling.
(Lokalhistorisk Arkiv)

Haus Steinburg. Postkort fra ca. 1905. Huset måtte vige pladsen for Graasten bibliotek i 1975. Anlæggelse af parken forestod H. H. Jacobsen.
(Lokalhistorisk Arkiv)

Heinrich Jacobsen købte så et hus i Graasten, Borggade 23 (det nuværende Skolegade 2). Det var bygget i 1873 og trængte til at blive istandsat, og den lille have mod Slotssøen fik nyt bolværk og blev plantet til, og en lille pavillon blev bygget ved søbredden.

Da han nu var blevet bosat i Graasten, blev han fra flere sider opfordret til at oprette Creditbanken og overtage direktørstillingen, og banken åbnedes så i begyndelsen af 1894, og den udviklede sig godt allerede det første år.

Bankarbejdet tog ikke mere af hans tid, end han stadig kunne foretage rejser rundt i Danmark, og arbejdet medførte også, at han tit var på forretningsrejser og bankmøder i landsdelen og længere sydpå, men der var også tid til teaterbesøg i København og Hamborg, til at besøge dyrskuer, som den tidligere landmand var meget interesseret i, således var han sammen med Wohlers, Buskmose, Jacobsen, Benniksgård, og dr. Reuter til den store Landmandsfor-samling og dyrskue i Odense i 1900.

Samme år var han med ca. 12 andre herrer, der havde haft forbindelse til hertughuset Augustenborg, inviteret som hertug Ernst Günthers gæster, til afsløring af mindesmærket for hertug Frederik (Ernst Günthers far) i Düsterbrook.

Notaterne i dagbogen bliver kortere, men hvert år er noteret, hvornår havearbejdet begynder, hvornår ærterne lægges, og den første stær viser sig. Hvert andet år er han med, når familien Ahlmann holder familiefest. Efter 18 år som bankdirektør fratræder han i 1911, og ligeledes ønsker han at blive fritaget administrationen af den Ahlmannske familienstiftelse. Han er nu 75 år, men sætter sig ikke hen. Med iver passer han ikke kun sin egen lille have, men også 1.000 m² køkkenhave hos Ahlmann. Endvidere kaster han sig over at male oliebilder, portræt- og landskabsbilleder. Han føler sig meget tilfreds som pensionist.

Foråret var i 1914 meget tidligt på vej. Først i februar blomstrer vintergækker og erantis. Sidst i juni er mindefest for stormen på Dybbøl. Henved 1.600 veteraner, som havde deltaget i stormen, var kommet til stede fra alle egne af Tyskland.

Den 1. august noterer Heinrich Jacobsen krigsudbruddet. »Vor kejser ville ikke krigen og gjorde alt, hvad der stod i hans magt for at undgå den, men navnlig England ville ødelægge Tyskland.« Heinrich Jacobsens notater i dagbogen om krigsårene nævner intet om hverdagen i Graasten, men virker mere som sammendrag af de officielle beretninger om krigens gang med berømmelse af de tyske våben og de resultater, der er opnået, særlig på østfronten, og nævner også den store tilslutning, der er til at tegne krigslån.

I 1915 nævnes, at det er nødvendigt med nogen indskrænkninger af fødevarer, og i 1916 omtales, at der må foretages yderligere rationeringer. »Desværre går krigen videre. Et højhjertet tilbud om fred fra vor kejser har vore fjender afslået.«

I 1917 er omtalen af krigen blevet mere afdæmpet, og det nævnes, at det er småt med fødevarer, men med undtagelse af de store byer er der dog tilstrækkeligt.

I 1918 er krigsbegivenhederne indskrænket til: 4. november. Marinen gør mytteri. 9. november. Kejseren, kronprinsen og 20 tyske fyrster abdicerer. Republikken er erklæret.

I 1919 får Heinrich Jacobsen, 60 år efter moderens død, ved et tilfælde under en jernbanerejse opklaret, hvem der havde skrevet det om hans mor og lagt det på kransen ved hendes begravelse i 1859. Forfatteren var den gamle lærer Peter Bremer ved Bækken skole. Digtet, som familien var meget taknemmelige for, lød som følger:

O, dvæler, vandrer, du ved denne grav,
fold dine hænder, tag din hue af.
Den ædleste blandt kvinder hviler her,
velsignelse hun spredte fjern og nær,
sin gang til fattig hytte retted' hun
ej tomme ord hun didhen bragte kun.
Nej, rund var hendes hånd, som hjertet blid.
Hun ofrede og sandhed talte frit.

Afstemningstiden og genforeningen omtales ikke med mere end to notater. »I juni blev Nordslesvig afstået til Danmark. 12. juli var kongeparret her.« Og så slutter dagbogen med at fortælle med et notat skrevet af en anden hånd, at hr. Jacobsen 1. juledag 1923 sov roligt ind. 30. december blev han begravet på Rinkenæs kirkegård ved siden af sine forældre.

Poul Andersen

Noter:

H. H. Dithmer. 1780-1848. Ejer af Rendbjerg teglværk, som han oparbejdede til egnens førende teglværk. Anskaffede maskiner, der pressede stenene. Foruden mur- og tagsten skabte han også en produktion af figurer til udsmykning på husene og mindsten til kirkegårde. I 1844 opførte han det nu nedrevne Haus Steinburg i Graasten som aftægtsbolig.

Peter Ahlmann. 1812-84. To af købmand O. F. Ahlmanns sønner blev landmænd. Otto Ahlmann købte Ussinggård ved Horsens og Peter Ahlmann godset Langholt ved Aalborg.

A. Branth. 1810-91. Godsejer. Ejer af Klarupgård ved Aalborg. Han var foregangsmand på mange måder indenfor landbruget og stiftede Aalborg amts landboforening.

Caroline Dieck, f. Dithmer. 1810-72. Efter godsejer Andreas Dieck i 1871 havde solgt sit gods Maasleben købte han Palæet i Graasten. Da han var blevet enkemand, blev Palæet ham for stort, og han byttede det med Haus Steinburg, som dengang ejedes af Hans Ahlmann.

Peter Bremer. 1797-1867. Han var født i Graasten og blev uddannet på Tønder Seminarium. Lærer i Bækken og Stranderød 1819-67. Provst Göttig gav ham i skoleprotokollen følgende eftermæle: »Ein treuer Knecht seines Herrn, sein Andenken wird gesegnet bleiben von uns Allen«.

Adolf Wommelsdorf. 1854-1935. Han var født på Rønshovedgård, der ejedes af faderen Wilhelm Wommelsdorf, som 1860 købte Munkemølle. Ved faderens død overtog Adolf Wommelsdorf Munkemølle. 1907-12 var han medlem af den tyske rigsdag. Efter genforeningen rejste Adolf Wommelsdorf til Holsten, men vendte efter nogle år tilbage til egnen og boede til leje i Bækken under meget beskedne forhold.

Hans Heinrich Jacobsen 1836-1923). Landmand, godsejer, bankdirektør. Det er hans dagbog, der ligger til grund for nærværende artikel. Foto fra ca. 1920.
(Lokalhistorisk Arkiv)

Vejen til Munkemølle var stejl og snoet, så mange af møllens kunder foretrak at komme kørende til mølle i strandkanten, hvor det våde sand var en fast og jævn bund. Postkort fra ca. 1905.
(Lokalhistorisk Arkiv)

En kunstner fra Kværs

I vort årsskrift 1987 bragte vi Elsebeth Thygesen Kristensens artikel »En kunstner fra Kværs«, og heri blev beskrevet det fattige hjem O.D. Ottesen voksede op i, og i artiklen hedder det: » – inden han (faderen) døde i 1851 måtte hjemmet have hjælp fra det offentlige, og den var på den tid meget beskedent.«

At ovennævnte påstand er korrekt finder vi bevis for i Armen-Rechnungsbuch for Kværs sogn, som vi har gransket lidt i.

I 1851, året hvor Diderich Ottesen dør, har fattigregnskabet en indtægt på i alt 461 rdl. 41 skilling, og udgifterne beløber sig til 418 rdl. 28 ½ skilling. Regnskabet er år for år ført omhyggeligt og med specificering af både indtægter og udgifter.

Indtægterne stammer dels fra fattigkassens kapital på 400 rdl. Pengene er lånt ud til bønder i Kværs, Tørsbøl og Ladegårdskov. Rentesatsen er kun 3 ½ og 4 %, så det giver ikke den store indtægt. Men foruden dette lille rentebeløb på 14 rdl. er sognets beboere pålagt at betale til fattigkassen efter deres indtægt og formueforhold. Hvert år foretager fattigcollegiet en ligning og fører nøjagtige lister over hver enkelt i sognet.

1850 er der 162 af Kværs sogns beboere, der betaler til fattigkassen. Det er ikke de store beløb, kun 21 betaler ca. 4 rdl., mens de sidste 141 betaler mellem 4 skilling og godt 100 skilling årligt, så den samlede skatteindtægt bliver på 292 rdl. Hertil kommer så offergaver i fattigblokken i kirken plus andre indtægter, der for eksempel kan være salg af afdøde fattiglemmers efterladenskaber, såsom klæder og hvad de ellers måtte have, og her ser vi blandt andet, at Diderich Ottesens klæder er solgt for 34 skilling.

Regnskabet over udgifterne til de fattige er opdelt i forskellige grupper.

1. Husleje. Nogle af de fattige, som der ikke er plads til i fattighuset, får ophold på en gård eller hos en husejer, og for det rum eller værelse de har at bo i, betaler fattiggassen den årlige husleje, der varierer mellem 2 og 5 rdl.

2. Levnedsmidler. Enten får den fattige udbetalt et kontant beløb pr. måned, som han/hun selv må holde hus med, eller der udleveres smør, kartofler eller gryd som fattigvæsenet har indkøbt. Til levnedsmidler pr. person pr. måned bruges omkring 16 skilling.

3. Klædningsstykker. I denne gruppe er noteret betaling for træsko, sengeklæder og hjælp til konfirmationstøj m. m.

4. Brændsel. De fattige får hver 3-5 læs tørv om året. 1 læs tørv koster leveret 1 rdl.

5. Sygepleje og kostpenge. Her er anført læge- og apotekerregninger for de fattige, og de beløb, der betales for børn, der er sat i pleje i hjem rundt om i sognet.

6. Andre udgifter. Her er nævnt udgifter til fattighusenes vedligeholdelse. Begravelse af fattiglemmer. Køb af kister og betaling til graveren. En ret speciel udgift er: »10 skilling til Maria Cathrines barn, mens moderen er i fængsel«.

Der var i 1850 908 indbyggere i Kværs sogn. Af dem modtog mellem 70 og 100 hvert år fattigunderstøttelse, så det blev til mellem 4 og 6 rdl. i hjælp om året, og det var jo ret begrænset, hvor langt man kom med denne hjælp, og det er gennemsnitsbeløbet. Mange fik måske kun 24 skilling.

Ved at læse i protokollen får vi et dystert indblik i de økonomiske elendige forhold, familien Ottesen levede under. Af familiens otte børn var de fem allerede ud at tjene, da deres far døde 1851. Men syg og svag, som han havde været i nogle år, havde han ikke været i stand til at skaffe føde og klæder til sin familie. Allerede i 1847 var hans tre yngste børn blevet sat i pleje på fattigvæsenets regning. Der blev betalt 10 rdl. pr. barn om året. Brændselshjælp

modtog Ottesen også i nogle år. Da han døde, betaltes hans ligkiste med 2 rdl. 8 skilling, og graveren fik 1 rdl. 37 skilling. Til gengæld overtog fattigvæsenet så, hvad han efterlod sig og solgte det som nævnt ovenfor for 34 skilling.

Enken, som overlevede ham i fire år, fik i dette åremål hjælp til brændsel, madvarer og tøj. Også hun blev begravet på det offentlige regning, og hendes begravelse var dyrere end mandens. Hendes kiste kostede 4 rdl. 1 skilling, graveren fik 4 rdl. 6 skilling, heraf 2 rdl. 2 skilling for »ligets behandling«. Hun var som det er omtalt i kirkebogen »brændt til aske«. Børnene, der var sat i pleje, kom efterhånden ud at tjene, og det yngste barn nævnes sidst i 1858.

Igenem 11 år har vi i fattigprotokollen kunnet følge de fortvivlede levevilkår, familien Ottesen levede under. Det er ikke noget speciel dårligt i Kværs sogn, sådan var det på den tid overalt. Først med Steinckes sociallov i 1933 fik samfundets svagest stillede menneskelige kår.

Poul Andersen

I årsskriftet 1987 står på side 37: »Det vides ikke, om Ottesen nogensinde besøgte sin barndomsegn.« Dette er ikke korrekt. Han besøgte i 1846 gården Kokhave, hvor han havde tjent som hyrdedreng, og ved dette besøg lavede han en tegning af gårdens ejer, Hans Thaysen. På Kokhave findes et oliemaleri – malet på træ – hvor der på bagsiden er skrevet: »Malet i 1866 eter tegning udført i 1846.«.
(Lokalhistorisk Arkiv)

Det lille Teater - Graasten

I den nationale kulturkamp efter 1864 spillede teaterlivet en ikke ubetydelig rolle. I de første år af udlændighedstiden kom danske teaterforestillinger på turné i Sønderjylland. Men i 1887 kom der ordre fra Berlin, at danske teaterforestillinger ikke måtte vises i Sønderjylland. Dette forbud blev dog ophævet syv år senere, men myndighederne lagde dog mange sten i vejen for optræden af danske kunstnere.

Man måtte så hjælpe sig selv, og i forsamlingshusene opførtes så dilettantforestillinger. Unge sønderjyder tog til København, hvor de af kongelige skuespillere fik undervisning i oplæsning og sceneoptræden.

Og dette at spille teater har altid virket tiltrækkende for de optrædende, og for publikum var det spændende at se, hvorledes deres bekendte klarede sig på de »skrå brædder«. Det var jo i en tid, hvor der hverken var radio eller TV. I Graasten var der både danske og tyske foreninger, der kappedes om at lave teateraftener, og det skete også, at man på Hotel Graasten – dengang Stadt Hamburg – i fællesskab havde teaterforestilling, hvor der blev opført et dansk og et tysk skuespil, så var sol og vind delt lige.

Efter genforeningen blev amatørteater endnu mere udbredt. Mindst en dilettantforestilling var i vintersæsonen på enhver ungdoms- og idrætsforenings program.

I Graasten havde man i nogle år i 1920-erne sammen med Handelsstandsforeningen en revy ved juletid, hvor lokale »digtere« skrev muntre sange om byens kendte personer.

Graasten Ungdomsforening opførte i 1926 Hostrups komedie »Feriegæsterne«. Blandt de optrædende ses længst til venstre lærer Jens Andersen. (Lokalhistorisk Arkiv)

Kvaliteten af de skuespil, der gik over scenerne i forsamlingshusene, var vel ikke alle af høj kvalitet, men »skuespillerne« var engagerede, og i salen fik tilskuerne en fornøjelig aften ud af det. Da jordkampen i Nordslesvig i 1927 satte ind, blev der skabt to skuespil, »Landeværnet« af Kloppenborg-Skrumsager og »Høsten« af Chr. Demuth, begge disse stykker blev forstået i Sønderjylland, det var hverdagen, man oplevede på scenen.

Og da den nationale strid efter 1933 skærpedes, blev teatret taget i brug med store nordisk prægede skuespil ved Det unge Grønseværns store årsmøder. Her må nok fremhæves to mænd, der kom til at sætte deres præg på det folkelige teaterarbejde, nemlig Just Thorning fra Vojens Ungdomsskole og Arne Aabenhus fra Graasten. De var også drivkraften, da Sønderjysk Forsøgsscene blev oprettet i 1959, på et tidspunkt, hvor TV trængte det levende teater

lidt i baggrunden, men ingenlunde slog det ud. Teater har stadig greb i befolkningen, og interessen er voksende blandt børn, unge og ældre. Det seneste bevis herfor har vi oplevet i sommeren 1988, hvor mellem 3-4.000 personer fra alle lag har været med til overalt i Danmark at opføre skuespil, der giver billeder af livet fra stavnsbåndets ophævelse i 1788 til livet i dagens Danmark 1988.

Det lille Teater i Graasten

Landsorganisationen DATS (bogstaverne står for Dansk Amatør Teater Samvirke) blev stiftet 1948.

Her træffer vi atter Arne Aabenhus, der blev DATS' utrættelige sekretær i mere end 20 år. DATS er en landsorganisation. Den yder bistand til alle foreninger, der beskæftiger sig med amatørteater og giver gode råd med hensyn til sceneopbygning, belyningsproblemer, kulisser. Afholder kurser om instruktion, sminkning, lyd-effekter m. m. Alt hvad der kan medvirke til, at teaterforestillingerne bliver lidt mere »professionelle«. DATS' hovedformål er at være inspirator.

Det har for Det lille Teater i Graasten været et overmåde heldigt sammentræf, at DATS havde bopæl i Graasten, hvor det i 1968 havde erhvervet Ladegårdskov gamle skole til »hovedkvarter«, og i 1972 lejede DATS den da nedlagte husholdningsskole i Ellegade til en planlagt teaterskole. Dette lejemål gav stødet til, at de mange, der i nogle år var taget til Flensborg for i det derværende lille teater at prøve deres kræfter og evner på scenen, nu så en mulighed for at oprette en amatørscene i Ellegade. Der blev indbudt til et møde med DATS i Ladegårdskov, hvor mange interesserede var mødt frem. Et udvalg blev nedsat for at arbejde videre med planerne om oprettelsen af Det lille Teater. Dette udvalg, der blev Det lille Teaters første bestyrelse, bestod af landbrugslærer Povl Trier Hansen, Rinkenæs, lærer Mads E. Holst, Avnbøl, og lærer Lise T. Jensen, Ullerup. Povl Trier Hansen blev valgt til formand, en post, han beklædte de næste otte år. Mødet blev holdt den 17.

april 1972. Denne dato må betragtes som Det lille Teaters »fødselsdag«.

At »barnet« skulle hedde Det lille Teater i Graasten blev man ret hurtigt enige om, det hed også andre teatergrupper under Sønderjysk Forsøgsscene, nemlig Det lille Teater i Flensborg, Det lille Teater i Aabenraa. Af andre grupper i Nordslesvig var desuden Sønderjysk Forsøgsscenes Haderslevgruppe, Sønderjysk Forsøgsscenes Kirkespilsgruppe og Slogs Herreds Amatører. Og helt naturligt meldte Det lille Teater i Graasten sig også ind i DATS.

Når man er medlem af en teatergruppe, skal man foruden at stå på scenen også være parat til at deltage i alt forefaldende arbejde, og det var der meget af, da man fik husly i teaterskolen i Ellegade.

Det første, man tog fat på, var teatersalen. Fra at være undervisningslokale for unge, vordende husmødre skulle nu skabes et lokale, hvor man kunne øve og vise forestillinger. Her var der brug for kræfter og for praktiske hænder, der kunne benytte sav og hammer, murske og malerpensel, men alle gik løs på opgaven med frisk mod og resultatet blev godt. Uden tvivl førte dette arbejde tillige med sig, at der i gruppen opstod et godt sammenhold.

Omsider var håndens arbejde til ende, nu skulle ånden tage fat, og der blev indstuderet to stykker, der om efteråret kunne præsenteres for publikum, og de havde succes, så da året sluttede havde der været i alt 26 opførelser, og desuden havde man ud over egne produktioner haft besøg fra andre grupper.

Teaterskolen, der var beregnet for amatørskuespillere, var den eneste af sin art i Danmark, ja vist tillige i hele verden. Den havde som forstanderpar Ruth og Erling Rasmussen. Foruden at være teaterskole for voksne ønskede man også at oprette undervisning for børne- og ungdomsgrupper, og her var man i den heldige situation, at Ruth Rasmussen påtog sig den store opgave at tage sig af en børnegruppe, der fik stor tilslutning, og gruppens første forestilling »Den mystiske tuba« kom på turné rundt om i Sønderjylland. Man kunne ved årets slutning med glæde se tilbage på den store aktivitet, der var udøvet af ca. 35 børn og lige så mange voksne.

Nordisk samarbejde

Det er ikke kun i Danmark, der er udbredt interesse for amatørteater. Også i de andre nordiske lande dyrkes det i stor udstrækning, og som vi i Danmark har DATS, har vore naboer lignende organisationer, Finland har endda to, en for svensktalende og en for finsktalende. Mellem de nordiske landes teatergrupper er der livlig forbindelse. Man har dannet teaterringe, hvilket vil sige, at fem scener – en fra hvert land – udgør en ring. Det lille Teater i Graasten er i ring E, og de fire andre er Lillehammer Amatørscene, Norge – Leikfelga Dalvikur, Dalvik, Island – Studio Westmania, Västerås, Sverige og Sottungby Ungdomsforening, Norge.

Det lille Teater var kun to år, da det blev indbudt til at deltage i Nordiske Teaterdage i Finland, hvor man i Mariehamn, Åland, fejrede Centralförbundet för Teateramatörer's 10 års jubilæum. Det lille Teater medvirkede ved festlighederne ved at opføre skuespillet »I rum sø« af Mrozek. I årenes løb har Det lille Teater været på besøg i Norge, Sverige og Finland. I 1978 var det anden gang, Finland blev gæstet, og årsagen var den, at der et par år tidligere havde været Nordisk Amatørteaterråd i Graasten, og her havde finnerne været så begejstrede for vor opførelse af »Sneenglen«, at vi blev inviteret derpå med den forestilling, når det blev økonomisk muligt.

Ved et teatermøde på Island traf Arne Aabenhus skoleleder Nils Malmborg, der var fra Graastens venskabsby Pojo i Finland, og det blev aftalt, at Det lille Teater skulle tage på turné i Finland. Ganske pudsigt var det på denne tur, at værterne i Pojo udtrykte bekymring for, at der nok ikke kom mange tilskuere. Sidst man havde haft besøg – af et professionelt teater – kom der kun 17. Stor var overraskelsen, da der til forestillingen kom 150.

I efteråret 1982 havde Det lille Teater stor succes med to forestillinger. »Uvejrer over Espergærde« af Jytte Hauch-Fausbøll og »Javel, hr. direktør« af Finn Metling. Begge disse forestillinger vises i Lillehammer, hvor de blev opført i salen på Maihaugen, De Sandviske Samlinger, Lillehammer.

Den største anerkendelse, Det lille Teater har modtaget, var da DATS valgte at lade Danmark være repræsenteret med forestillingen »Javel, hr. direktør« på Nordisk Amatørfestival i Oslo i juli 1983. Vi blev modtaget på Oslo rådhus, hvor den islandske præsident Vigdis Finbogadottir åbnede festivalen, inden Oslo by var vært ved den stående souper. I fire dage var Oslo rammen om festivalen. Vi spillede vort stykke i et meget fornem teater i forstaden Stovner.

Nu er det ikke kun Det lille Teater i Graasten, der rejser ud. Vi modtager naturligvis også gæstebesøg fra de teatergrupper, der er med i ring E. Finland, Norge og Island har været her. I 1980 kom Lillehammer på besøg. De spillede et stykke »Mjøsormen«. Det var skrevet af en af de medvirkende, Morten Jostad. Han er i dag en meget kendt dramatiker i Norge, der blandt andet har skrevet et egnsspil om Lillehammer, der indbragte ham byens kulturpris på 10.000 kr. Men også gæster uden for ring E besøger os. Sidst har Södertälje Teateramatører været i Graasten med en ungdoms- og voksengruppe.

Vore gæster bliver under besøget indkvarteret i private hjem. Og for værterne er det en oplevelse af have disse nordiske gæster, og snakken går så på »skandinavisk« og gode kontakter skabes. Foruden at opføre deres forestillinger, skal gæsterne også lære lidt at kende om vor egn, ligesom de fortæller om dere hjemstavn. Gæsterne fra Dalvik, Island, besøgte under deres ophold Graasten skole, hvor de viste en serie lysbilleder af den storslåede natur og livet på Island, og de afsluttede besøget på skolen med at synge islandske sange.

Disse venskabsbesøg giver gensidig inspiration i teaterarbejdet og tillige en følelse af nordisk samhørighed. Hertil kommer så, at det er en oplevelse for deltagerne at besøge lande, der er vidt forskellige fra det hjemlige, men som dog ikke føles fremmede.

Venskabsbesøgene er kun mulige, når der ydes støtte fra Nordisk Amatørteaterråd, men deltagerne må dog selv betale størsteparten for at komme med på disse turneer.

Husvilde

Det lille Teaters hjemsted på den af DATS oprettede teaterskole skulle efter kun fire års forløb få en brat ende. Sagen var den, at der fra brandmyndighedernes side blev stillet så store krav om ombygning af bygningen, for at den for kursisterne ikke var den brandfælde, som det måtte erkendes, at den var.

Økonomisk kunne DATS ikke klare en ombygning, og da kommunen tillige mest var interesseret i at få den tidligere husholdningsskole nedrevet for at skaffe plads til nyt boligbyggeri, så blev teaterskolen, der havde vist, der var behov for en sådan institution, jævnet med jorden, og Det lille Teater stod uden tag over hovedet. Nu var god råd dyre, hvor skulle man få plads til rekvisitter m. m.? I første omgang fik man det anbragt i en tom staldbygning i Bojskov, så måtte man flytte til en lade i Rinkenæs og fik lov at benytte lokaler i Graasten skole, hvor man kunne øve. Man havde også planer om at leje sig ind i Palæet og havde tanker om at benytte det nyopførte kulturhus Ahlmannsparken. Men så kom tilfældet Det lille Teater til hjælp. Ude i Ladegårdskov gamle skole havde DATS lejet nogle lokaler ud til en konfektionsfabrik. Denne virksomhed ophørte, og lokalerne blev ledige, og DATS ville gerne leje skolens gymnastiksal ud til Det lille Teater. Man var ganske vist en smule betænkelig ved den noget afsides beliggenhed, men da kommunen og amtet lovede at yde tilskud til husleje og varme, slog man til.

Atter måtte Det lille Teaters medlemmer i gang som håndværkere, og der blev lagt mange timers arbejde i at omdanne den tidligere gymnastiksal til teatersal. Men til Sønderjysk Forsøgsscenes årsmøde i 1978 stod alt færdigt, og Det lille Teater kunne vise sin første forestilling i de nye omgivelser. Det var stykket »Meningen med foreningen« med undertitlen »Jo større enighed, jo hurtigere kaffe«. En titel, der passede godt til det arbejde, der var udført. Det var dejligt, at man nu havde fået sit faste tilholdssted.

I gennem en årrække er der siden sket mange forbedringer. I 1984 blev der, i forbindelse med en tilbygning med værelser til kur-

Ladegårdsskov skole har fra 1978 været hjemsted for Det lille Teater.
(Lokalhistorisk Arkiv)

suselever, bygget et sminkerum med tilhørende garderobe, hvor de mange kostumer kunne anbringes under tilfredsstillende forhold. De mange medlemmer trådte igen hjælpende til, så bygningen, der var tegnet af Fini Dyrgaard, blev rejst. Ca. 500 arbejdstimer var brugt før alt var færdigt, men så var der også blevet gode forhold for alle de medvirkende i Det lille Teater. Endnu en udbygning har fundet sted i det sidste år. Det er en lagerbygning på 30 m², hvor kulisser og møbler m. m. kan anbringes, og den bygning, der tidligere blev brugt hertil, skal så indrettes til snedker- og malerværksted.

Det har været en stor tilfredsstillelse og glæde, at Det lille Teater nu har fået et blivende sted, hvor det er dejligt at arbejde og hyggelige omgivelser, hvor medlemmerne kan samles.

Friluftsspil og Egnsspil

Allerede i 1977 begyndte Det lille Teater at opføre friluftsspil i haven i Ladegårdskov, og det er blevet en tradition, der er ført videre gennem årene. Vore friluftsspil blev i begyndelsen instrueret af vore egne instruktører, men i 1981 gav Sønderjyllands amt økonomisk støtte til Sønderjysk Forsøgsscene, så der kunne ansættes en professionel instruktør. Forsøgsscenen antog skuespiller/instruktør Finn Bredahl Jørgensen, Aarhus, der lige var fratrådt stillingen som rektor ved Aarhus Teaters elevskole. I en tre års periode skulle han instruere forestillinger i Aabenraa, Bylderup og Graasten. Den første friluftsforestilling blev et stykke af Finn Metling »Kom ned på jorden«. Det var for de medvirkende lærerigt at arbejde under en professionel instruktør.

Når amtet havde givet støtte til en instruktør i en periode på tre år skyldtes det, at der fra Graasten var planer om at lave et egnsspil. Emnet for dette spil skulle være teglværkernes historie. Det lykkedes Arne Aabenhus – som havde fostret tanken – at skabe »Teglværksprojektet«.

Det var hensigten foruden at lave et egnsspil også at samle viden om de mange teglværker ved Flensborg Fjord, der tidligere havde betydet det daglige brød for egnens befolkning. Få belyst, hvorledes arbejdernes tilværelse havde formet sig, og hvorledes udviklingen fra håndkraft til maskinelt arbejde havde ændret meget. Materiale til skuespillet blev indsamlet både på lokalt plan, men tillige af Institut for Folkemindevidenskab under ledelse af Karsten Biering. Der blev lavet interviews med tidligere arbejdere på teglværkerne og foretaget indsamling af gamle fotografier samt foretaget arkivstudier på Landsarkivet i Aabenraa. Efterhånden havde man baggrundsviden nok til, at dramatiker Søren Chr. Hansen kunne skrive skuespillet »Til arbejdet – liv eller død«. Og så begyndte prøverne under Finn Bredahl Jørgensens ledelse. Foruden den faste stok i Det lille Teater indbød man interesserede til at deltage, og mange meldte sig.

Scenebillede fra Teglværksspillet: »Til arbejdet – liv eller død«.
Her er det læge Jørgen Rye, der havde en af hovedrollerne som teglværksarbejderen Carl August.
(Pressefoto v. Lis Sylvest. Lokalthistorisk Arkiv)

Egnsspillet blev opført på det nedlagte Cathrinesminde Teglværk, hvor man fik det gamle teglværk som kulisse. Stykket gik over scenen i årene 1982, -83 og -84. Forarbejdet med Teglværkprojektet skabte stor interesse for den lokale historie. Fra gemmer og lofter dukkede billeder, gamle papirer og gamle teglværksredskaber frem, der dels kom til museet på Sønderborg Slot eller nu ligger godt bevaret i de lokalhistoriske arkiver. Det er et godt stykke kulturelt arbejde Det lille Teater med dette har lagt ryg til.

Finn Bredahl sluttede sin »ansættelse« i Graasten med at sætte »En skærsommernatsdrøm« op. Som afløser for Finn Bredahl kom skuespiller/instruktør Kasper Wilton fra Odense. Hans første opgave blev at instruere »Erasmus Montanus« på Det lille Teater.

I 1988 blev der ikke noget friluftsskuespil i Ladegårdskov. Det lille Teater havde fået en større opgave. Ved et samarbejde med landboorganisationerne lykkedes det at få dramatikeren Benny Poulsen til at skrive et stykke i anledning af Stavnsbåndets ophævelse i 1788. Ganske vist har der ikke været stavnsbånd i Sønderjylland, men man ville da gerne være med til at fejre det. Stykket, Benny Poulsen skrev, fik navnet »200 år er ingen tid«, og det blev Kasper Wilton, der satte forestillingen op på Søgård kaserne. Vejet var det bedst tænkelige, da skuespillet blev vist, og publikumsinteressen stor, så det må betegnes som en succes for Det lille Teater.

Medlemsblad og lidt statistik

Mange gange har der været brug for, at meddelelser fra bestyrelsen kunne komme ud til de aktive medlemmer og til de personer eller foreninger, der ønskede at vide, hvad der skete i Det lille Teater. Bestyrelsen besluttede derfor at udgive et medlemsblad, og da man ikke straks kunne finde på et navn, kaldte man det »Navnløs«, og dette navn er blevet hængende.

Bladet kommer i et oplag på 200 stk. og tilsendes vore medlemmer og tillige den gruppe, vi kalder »støttemedlemmer«. Vort logo, der ses på bladet er tegnet af Asger Hansen i 1983. Tegnerens idé

med de to klovne er, at de skal symbolisere sorg-glæde. Indleven og drama. Endvidere at mennesker kan indgå i en rolle (maske) uden at skulle blotlægge sig selv. Når figurerne rækker ud efter hinanden, skal det give udtryk for, at vi ikke kun laver teater, men at vi vil fællesskab, åbne for nye mennesker og nye impulser.

Igennem de første år udviklede børnegrupperne sig til en velfungerende ungdomsgruppe. De holdt sammen, til mange af de unge rejste fra byen. Flere af dem gik ind i amatørgrupper på det sted, de flyttede til. Nogle af dem blev professionelle skuespillere, og det har Det lille Teater også nydt godt af. Således har Lars Thiesgaard med kolleger besøgt Det lille Teater og vist os deres formåen. De spillede ved vort jubilæum i 1982, »Det høje forsyn« af Jean Genét. Ved deres andet besøg kom de med revyen »Vi venter på PH«, som de havde haft stor succes med i København.

Forestilling i Det lille Teater i julen 1986.

Børnegruppen opførte »Sørøverskuden«.

Man morede sig fortræffeligt på begge sider af tæppet.

(Lokalhistorisk Arkiv)

En genre, Det lille Teater ikke har gjort meget ud af, er revyen, men de sidste par år har man vovet sig ud i denne specielle form for teater, så det nu er ved at blive en tradition, at der spilles revy i januar/februar måned, hvor det forgangne års begivenheder tages under behandling.

Siden Det lille Teater begyndte sin virksomhed har det været fast skik, at der ikke skulle opkræves kontingent. Dels måtte det ikke være et økonomisk spørgsmål, der forhindrede folk i at være med, men det ville heller ikke være muligt at opnå tilskud fra Sønderjysk Forsøgsscene, hvis der i en gruppe opkræves kontingent.

Det fremgår af protokollerne, at mange har været med fra begyndelsen og stadig er det. Mange har lagt mange timers arbejde i Det lille Teaters tjeneste på scenen, som instruktører, og ved rent praktisk arbejde. Bestyrelsen har hædret to, der med særlig ildhu igennem årene har brugt deres fritid og kræfter i Det lille Teaters tjeneste. Det er Arne Aabenhus, der blev udnævnt til æresmedlem i 1985, og Poul Trier Hansen, der blev æresmedlem i 1987.

Indtil dato har Det lille Teater opført 104 forskellige danske og udenlandske skuespil, kabaretter og revyer, og tilskuerantallet har efter forsigtigt skøn været ca. 30.000. Antallet af aktive – mere eller mindre – ligger på ca. 100 voksne og ca. 20 børn. Hertil kommer så 99 støttemedlemmer. Tallenes tale viser den bevågenhed Det lille Teater nyder.

I Graasten kommune findes mellem 80 og 90 foreninger, så der er noget for enhver smag. Og det er godt, at borgerne kan mødes i fælles interesse, som fag, sport af enhver art eller i kulturelt virke, som f.eks. Det lille Teater, hvor formålet er at bringe det folkelige teater ud til mange.

Siden 1774 har der over Det kgl. Teaters scene stået indskriften »Ej blot til Lyst«. Denne devise – i en lidt anden udlægning – kan også være Det lille Teaters. Det skal nemlig ikke kun være »til lyst« for Det lille Teaters medlemmer, der ligger også i ordene en forpligtelse til at give dansk kultur videre.

Tage Nielsen

ALEX ASMUSSEN

Lidt erindringer om mit levnedsløb

Omkring 1950 nedskrev murer Alex Asmussen (1881-1965), Kværs, lidt om, hvorledes livet havde formet sig for ham. I nedenstående beretter han om sin barndom for 100 år siden, desuden om skolegang og læretid, og beretningen giver et indblik i, hvor nøjsomt man boede og levede i et håndværkerhjem.

Min far Peter Asmussen var skomagersvend. Han var født den 24. juni 1850. Min mor havde været tjenestepige, til hun blev gift. Hun var syv år ældre end far. Mine forældre blev gift den 11. oktober 1880. Deres bryllup stod på Hovgård hos fars forældre. Til stede ved brylluppet var fars forældre og fars søskende. Mine bedsteforældre havde en lille lejlighed bestående af en stue med to alkover med døre for. Endvidere et lille køkken og et lille kammer.

Min farfar var skrædder og tillige graver og kirkebetjent ved Rinkenæs kirke. Min farmor, Marie Asmussen, var født Petersen og var fra Hovgård.

Det, jeg nedskriver, beror ikke kun på, hvad jeg kan huske, men også på, hvad jeg har fået fortalt af min bedstefar og min mor. De to holdt særlig meget af mig.

Det var altså efterår, da mine forældre begyndte deres ægteskab i et lille beskedent hjem i Ladegårdskov ved Graasten. Huset var 15 alen langt og 12 alen bredt, og der boede to familier i huset. Det halve af stuen måtte far have til skomagerværksted. Der var arbej-

de nok til far, men det blev kun dårligt betalt, især reparationsarbejde. Alle – arbejdere og tjenestefolk – skulle spare for at få lidt tøj og det daglige brød.

Løjligheden vi beboede kostede 10 daler om året. Det var en hel begivenhed, når far havde tjent en daler. Det skete kun, når der var en del sko, der skulle have nye såler, mens det at lappe støvletræsko og gærdhandsker¹⁾ kun kunne give 1 mark eller lidt mindre. Alt var håndarbejde, syet med beget tråd som far selv lavede af hampegarn iblandet med svinebørster. Garnet blev så indgnedet i beg og til sidst med lidt talg, så kunne tråden lettere glide.

En stor ulempe var det, at kun få betalte kontant. Mor har fortalt, at en dag var pengene sluppet op, og hun skulle have petroleum til fars lampe. Der skulle komme en mand og hente noget, far havde lavet, og hun foldede da sine hænder og bad til Gud, om manden ikke ville betale kontant, for hun ejede ikke de 15 pfennig en liter petroleum kostede. Og jeg blev glad, da manden spurgte, hvad han skyldte og betalte.

Mor begyndte ret hurtigt at hjælpe med at tjene noget ved at gå til hænde på gårdene ved vask, bagning og slagtning. Var der større fester, ville kokekonen gerne have hendes hjælp, da mor var dygtig til madlavning. Hun havde i sin ungdom tjent hos både lærer og præst. Om sommeren hjalp hun til i høsten, og når høsten var forbi, samlede hun aks af hvede og byg.

Den 25. september 1881 skete den første begivenhed i det lille hjem, hvor det første barn fødtes – en søn – som blev døbt den 1. oktober af pastor Delfs i Kværs kirke. Denne søn er jeg, og jeg fik navn efter min morfar og farfar og kom til at hedde Alexander Lorenz Peter Asmussen. Da jeg var ti måneder kunne jeg gå. At den førstefødte blev en dreng, var en stor skuffelse for min far, der havde ønsket sig en datter, og han har aldrig holdt af mig ud over det nødvendige. Halvandet år senere fødtes en datter den 21. januar 1883. Hun fik navn efter fars mor, Marie Caroline Frederikke Asmussen. Hun lignede far meget i udseende og væsen, og hun fik tilfulde hans kærlighed.

Mine forældre skiftede lejlighed et par gange, indtil de i 1886 købte et lille hus i Snurom. En bonde og kromanden kautionerede. Jeg var dengang 5 år og holdt meget til hos kromanden, når han var i marken, og hos staldkarlen, som passede heste og køretøjer, der gjorde ophold ved kroen. Kroen lå ved hovedvejen fra Aabenraa til Graasten og Sønderborg, og postvognen kom to gange om dagen med passagerer og post.

I det nye hus fik vi bedre plads. Huset var 18 alen langt og 12 alen bredt, og vi boede alene i det. Der var en meget god have til huset, tre spadestik med sort muldjord, og der var altid 20 til 30 kartofler under hver top. Vi havde også godt med bær og frugt, og vi spiste mange grøntsager, hvad der ikke var almindeligt dengang.

Snurom Kro som den så ud, da Alex Asmussen kom der som dreng.

Billedet stammer fra Carl C. Biehl's samling. Ca. 1910.

(Lokalhistorisk Arkiv)

Af gæster i mit hjem var der kun bedstefar og bedstemor. De kom hos os og vi hos dem, men det var langt at gå, en times vej og mest igennem skov ad smalle stier og veje. Som 6-årig betroede mine forældre mig at gå vejen alene. Undervejs boede der en meget gammel mand, som gav mig en god formaning, der er kommet mig til gode hele livet: »Hold dig til vejen og stien, gå ikke til højre eller venstre«.

Mine bedsteforældre husker jeg som meget nøjsomme og tilfredse. De var gudfrygtige gamle mennesker, der altid holdt bordbøn og læste et lille gudsord morgen og aften. De spiste altid kun en ret til middag. Det kunne f.eks. være boghvedegrød. Var det stegt flæsk, så var der kartofler til at dyppe i det smeltede fedt. Som regel fik de et glas hjemmebrygget øl til maden. Eftermiddagskaffe gav det kun om søndagen med en tvebak til.

Mine bedsteforældre var meget flittige. Bedstefar var uddannet som skrædder og syede for folk. Bedstemor vævede lagner, håndklæder og bordduge, og det var gode, solide varer. Sidst i 1800-tallet blev der indført forsørgelsesmærker. 24 mærker à 20 pfennig, så kunne den, der nåede at blive 70 år, få udbetalt 10 mark om måneden. Bedstefar blev 73 år og bedstemor 86 ½ år. I de sidste år kunne bedstemor ikke rigtig følge med udviklingen, hun sagde: »Nej, nu bliver det for galt, nu får de unge piger cykler, de skulle hellere have et spindehjul.«

I min barndom florerede overtro endnu meget, og den styrkedes af vor daværende præst, pastor Delfs. Han opsøgte mange gamle i sognet, og jeg var tit med på disse besøg. Det var hårrejsende, hvad de gamle kunne fortælle om at møde en sort kat eller en flok krager, der skreg i den tidlige morgenstund. Dette og meget andet varslede ulykker. Hvis et lig blev stående i hjemmet en søndag over, så ville der snart dø en til.

Men hvad værre var, man mente, at mange af de gamle koner nærmest blev betragtet som hekse, der kunne gøre ondt. Sådan blev det f.eks. sagt om en kone, at hun havde kastet noget i brønden, så når der kom vand i kærnen, så var det umuligt at kærne

smørret, hvormeget der så end blev kærnet. Denne kone blev skyet, og hun mistede alle sine venner.

Nu er det vel nok helt forsvundet, men dårlige tider og knaphed har nok gjort sit til disse beskyldninger. For det var sådan, at de gamle ofte måtte gå rundt og tigge for at få føden, og traf de så på gerrige folk, der ikke ville afse lidt til dem, så har de udtalt trusler.

Læger og lægemidler var der kun lidt af. Man havde gamle opskrifter, men ellers skulle der, som folk sagde, en god tro til for at blive rask.

Kirkegangen var bedre i min barndom, skønt der hverken var cykler eller biler, og de, der ikke havde hestekøretøj, måtte tage kirkevejen til fods, og kirkerummet var om vinteren uden varme og prædiken lang, 1 til 1 ½ time, så en gudstjeneste kunne let vare 2 ½ time.

I kirken var der dengang navne på pladserne, men kun til gårdene og rige folk. Så var der et par bænke uden navne, de var til håndværkerne og arbejderne. Godsejeren i sognet havde en særlig indgang, som han og hans familie havde nøgle til, og ved præstevalg havde han alene syv stemmer. Jeg benytter endnu den bæk i kirken, hvor min far og deslige havde lov til at sidde.

I arbejdersnes hjem var møblerne kun få, og næsten altid de samme, et bord og nogle stole. Et chatol var der i stuen. I køkkenet et skab med en bordplade og i kammeret et klædeskab og en dragkiste. Børnene måtte som regel stå op under måltiderne. Legetøj kendtes næsten ikke. Det var der ikke råd til, så man fremstillede selv det, man legede med. Gik det højt, kunne man få et udklipsark med f. eks. Snehvide, og det kunne der fordrives megen tid med.

Vi kom i skole, da vi var seks år. Skoledagen begyndte kl. 8 og varede til kl. 4 om sommeren. Om vinteren var skoledagen en time kortere. Vi var 20 børn i skolestuen med en lærer. Skolen blev gjort ren to gange om ugen, hver onsdag og lørdag. Det var de to ældste piger, der gjorde det. Lus og lopper var meget almindeligt, da jeg gik i skole. Kun en dygtig mor kunne holde børnene nogenlunde fri. Om sommeren mødte vi alle barfodede. I sommertiden var

børn fra de dårligst stillede hjem tit ude at tjene fra de var 10 år, til de blev konfirmerede.

Skoletiden blev godt udnyttet, og hvem der ellers kunne følge med havde et godt udbytte af skolegangen. Det blev lagt stor vægt på det åndelige område. Bibelhistorie, katekismus og salmebogen blev godt indprentet, men vor lærer sørgede også for, at vi fik lært læsning og hovedregning. Det sidste fandt han meget vigtigt, for som han sagde: »Når I kommer ud i livet, har I ikke altid blyant og papir.«

Maden i vort hjem var ikke meget varieret. Til middag var det som regel vandgrød eller grønkålssuppe. En gang om ugen fik vi pandekager. Morgen og aften stod det på groft rugbrød. Fedtemad med sirup eller »sandsukker«²⁾. Til jul og nytår fik vi langkål og svinehoved.

Kom der en uventet gæst, blev der budt på kaffepunch. Brændevin var billig, den blev brugt både som medicin og til opmuntring, men for mange blev det en last, og mange endte deres dage ved selvmord eller frøs ihjel om vinteren.

Rengøring i hjemmet var ret let. De fleste huse havde stengulve, og her kunne man klare sig med en kost. Skulle det være særlig pænt, hvis der var indbudt til fest, så blev stenene triplet³⁾. Til vask blev der brugt hjemmelavet sæbe, fremstillet af selvdøde svin, og nogle lavede en slags vaskelud.

Barnedåb fejredes forskelligt, men de fleste steder gav det en ekstra kop kaffe og en kaffepunch. Det var som regel kun fadderne og den nærmeste familie, der var indbudt. Almindelige fødselsdage blev ikke fejret. Dog kunne vi som børn på vor fødselsdag få vor yndlingsret til middag. 50 år og andre runde fødselsdage blev fejret, som folk havde råd til, og det samme gjaldt bryllup og sølv- og guldbryllupper. Begravelse gik meget stilfærdigt til. Folk, der fulgte, gav en krans, som de selv bandt, og i familien skillingede man sammen til en perlekrans. Den kostede 2-3 mark, og perlekransen blev hængt på trækorsset på graven, og den blev først kasseret, når den var gået itu af ælde.

Var den afdøde af en arbejderfamilie eller en lille håndværker, holdt præsten en tale ved graven, og det kostede ikke noget. En rigtig ligprædiken i kirken kostede 7 mark, og det var kun bønderne, der kunne betale så meget. De holdt også store begravelser med megen spising og drikkevarer, omtrent som ved et bryllup, dog var der ikke musik, som på den tid var et par harmonikaspillere.

Til pinse var der en stor fest i skoven. Den varede i tre dage, men det var ikke for småfolk. Juleaften fejredes også beskedent, men som regel med lidt mere mad, men nytårsaften gik det fra hus til hus, hvor der blev serveret æbleskiver og budt på kaffe og kaffepunch. Der blev også lavet forskellige nytårsløjer. F. eks. blev skorstenspiberne tildækkede, så røgen ikke kunne komme ud, eller man bandt husdørene udefra, så husets beboere måtte krybe ud af vinduerne den næste morgen.

For os børn var nytårsdag en festdag, da gik vi rundt og ønskede folk et godt nytår, og alle steder fik vi kager og bækkenødder, som vi tog med hjem til far og mor. Mor gav os så igen et par kager hver dag, indtil beholdningen af herlighederne var spist.

Hjemme gik vi flittigt i kirke. Mor bad altid bordbøn og hver aften læste hun et stykke af Gossners »Skatkiste« og bad aftenbøn. To gange om året gik far og mor til alters, sådan som det dengang var skik og brug, og kom der på den søndag en gæst, blev der ikke budt på kaffepunch.

På den tid var der ikke mange aviser. Bondestanden holdt Flensborg Avis, men mindre bemidlede fik dagens nyheder gennem kagekoner, der med en stor kurv bragte brød og kager rundt, og når der var handlet, gav sig tid til at fortælle, hvad hun vidste om begivenheder og folk i byen.

I efteråret 1895 begyndte jeg at gå til præst, og jeg blev konfirmeret den 22. marts 1896 i Adsbøl kirke af pastor Møller. Mit konfirmationsord var: »Vær tro indtil døden, så vil jeg give dig livets krone«.

Tirsdag efter påske kom jeg i plads hos en bonde. Jeg skulle i murerlære, men kunne først et år senere få en læreplads hos en dyg-

tig mester. Jeg fik en årsløn på 100 mark hos bonden, men bortset fra kosten, som ikke var god, så fik jeg lært en god ting, nemlig altid at lægge alt på plads, og det har præget mig for livet. Jeg fik da også lidt begreb om landvæsen og fik lært at pløje en pæn fure og læsse både hø og korn.

Den 1. maj 1897 kom jeg så i murerlære i Uge ved Tinglev. Det var en spadseretur på 3 1/2 time, og den tur gik jeg en gang om måneden de næste to år med mit vasketøj. At sy og stoppe havde jeg lært hjemmefra. Da jeg kom i lære, fik jeg 2 1/2 mark hjemmefra og har siden ikke fået flere penge. Min læremester havde mange sven- de, og ved at pudse deres støvler og hente øl og snaps til dem tjente jeg lidt, og anden løn ud over kost og logi fik jeg ikke.

Men da året var omme, fik jeg en klædning, der kostede 28 mark. I mit andet år fik jeg 50 mark og det sidste år 100 mark. Det var en god læreplads, så jeg fik lært murerfaget godt, og det sidste år fik jeg lov at mure en mejeriskorsten på 18 meter. Som lærlinge gik vi på aftenskole, men vi fik ikke undervisning i tegning, kun lærte vi at regne og skrive.

Vi skulle selv holde os med arbejdstøj, men værktøj fik vi af mester. Det var forbudt at ryge i læretiden. Arbejdstiden var om sommeren fra 6 morgen til 7 aften med 1 1/2 times middagspause. Vi fik ofte kosten, hvor vi arbejdede, men måtte så møde tidligere om morgenen, og ofte havde vi en halv eller trekvart time at gå om morgenen, før vi nåede frem til arbejdspladsen.

1. maj 1900 blev jeg udlært og tog så plads hos en anden mester i Ullerup, men hen på sommeren gik han fallit, og så måtte jeg skifte mester. Det var let at få arbejde dengang. Tiderne havde bedret sig meget, så både landmænd, håndværkere og arbejdere havde fået bedre råd til at bygge egne hjem. Tidligere havde man måttet låne penge hos private, nu kunne lånemidler ordnes i sparekasser, og renten var 4-4 1/2 %. Der kunne lånes det halve af brandværdien, så de der havde sparet lidt sammen kunne nok klare at bygge.

Den 18. oktober blev jeg indkaldt som soldat ved 9. Jægerbataillon i Ratzeburg i Lauenborg, og efter to års tjenestetid blev jeg

hjemsendt 19. september 1903. Som soldat var jeg 1 ½ år på håndværkerstuen som skomager. Jeg blev i 1903 kompagniets bedste skytte og fik som præmie et fint askebæger, og hvad bedre var, 14 dages orlov.

Hjemvendt fra soldatertiden tog jeg arbejde i Tinglev og i 1904 i Bylderup Bov hos murermester Hans Hinrichsen, en meget solid mand, der på den tid havde været mester i 30 år og aldrig havde givet tilbud på arbejdet, men altid var blevet betalt for de dage, arbejdet havde varet plus 50 pfennig i mesterpenge for hver mand hver dag. Lønnen for en svend var for en dag 2,50 mark samt kost og logi.

Vi var tre svende, der fik arbejde hos ham, og den første dag sagde han: »Jeg ønsker et godt forhold mellem os, og derfor vil jeg, at I begynder til rette tid, arbejder fast og støt og udfører solidt arbejde. Kommer I til at snakke om noget, når jeg ikke er tilstede, så skal I fortsætte, hvis jeg pludselig kommer. Jeg vil vide, hvad der interesserer jer. Lover I mig det, skal der ikke blive trukket fra i lønnen for regntimer, thi regn kan vi ikke undvære.« Vi holdt ord, og det gjorde han også. Jeg arbejdede hos ham til den 14. december, for da satte vinteren ind. På den tid var der ikke noget, der hed understøttelse, men der kunne fås arbejde hos landmændene ved tærskning og skovarbejde.

I 1905 begyndte jeg så småt at arbejde som mester. I november forlovede jeg mig med en landmandsdatter, og i 1906 byggede jeg mit eget hjem. Det var et hus på 9 × 9 meter, og det havde to lejligheder. Den ene boede mine forældre i. De solgte deres hus og hjalp til med penge til huset. Byggesummen var 2.800 mark, og grunden på 799 m² kostede 350 mark. Jeg lånte 2.000 mark til 4 % i rente. I december 1906 blev jeg gift, og vi fik 4 børn, hvoraf det ene kun levede 25 dage. Mine forældre døde i 1907 og 1927.

Efter at have været mester i en række år gav jeg i 1912 afkald herpå. Konkurrencen var blevet meget stor, og det medførte, at der blev udført mindre solidt arbejde, og det ville jeg ikke lægge navn til. Jeg har derfor siden arbejdet som murersvend.

I 1906 byggede Alex Asmussen sit eget hus, hvor han boede til sin død. Huset ligger på Lundtoftvej i Kværn og er ret uforandret. Billedet er fra 1924. (Privat eje)

I 1914 kom så den første verdenskrig. Jeg var ved krigens udbrud erklæret tjenesteudygtig på grund af astma, men ved en ny undersøgelse i 1915 blev jeg erklæret rask og indkaldt 12. juli. Jeg kom i trøjen som jæger i Ratzeburg og blev sendt til Frankrig, hvor vort bataillon ved Champagne på et par dage havde 400 døde. Vi blev så sendt til Bruxelles som besættelsestropper indtil 1916, hvor turen gik til Elsas, til Hartmannsweilerkopf og herfra sendtes vi senere til Makedonien, hvor vi havde store tab, særlig af blodgang

Alex Asmussen på sin 80 års fødselsdag.
(Privat eje)

og malaria, hvad jeg også kom til at lide af og var på forskellige lazaretter. Jeg fik dog sundheden igen og kom tilbage, da krigen omsider sluttede.

Omkring århundredskiftet begyndte her på egnen en lægmandsforkyndelse. Den var ilde set af præsterne, som i reglen var strengt ortodokse. Bevægelsen fik imidlertid kun en kort levetid, idet kun enkelte familier blev grebet af den, og de samme ikke kunne enes. Men så begyndte en anden bevægelse, som dengang kaldtes »Bornholmerne«, i dag Luthersk Mission, og den fik større tilslutning. En del præster havde sluttet sig til Indre Mission, men også her kunne man ikke enes, så der opstod to retninger: Indre Mission og »Det gamle budskab«. Og her på egnen var det det sidste, der fik størst tilslutning. Ved genforeningen fik Indremissionen atter fremgang. Store møder afholdtes, og Indremissionen fik stor fremgang i Sønderjylland.

Til slut et par bemærkninger til den udvikling, jeg har oplevet. Der er sket meget godt, men også noget dårligt. Det gode er, at arbejderne er blevet organiserede i fagforeninger, og der dermed er skabt bedre forhold for arbejderne. Cyklen er også et gode for arbejderne og de små håndværkere. Forsamlingshusene er også til stor gavn, de medvirker til et fællesskab mellem alle samfundsklasser. Lægeundersøgelser i skolerne og sygeplejersken i sognet, der på knallert eller i bil kommer rundt, hvor der er syge, hører også til det gode fremskridt.

Til det dårlige vil jeg kun nævne, at religionsundervisning er det småt med i skolerne. Det er et tab. Og for ungdommen er der for mange forlystelser som bal og biograf, hvor mange smuldrer deres penge bort.

Murer Alex Asmussen

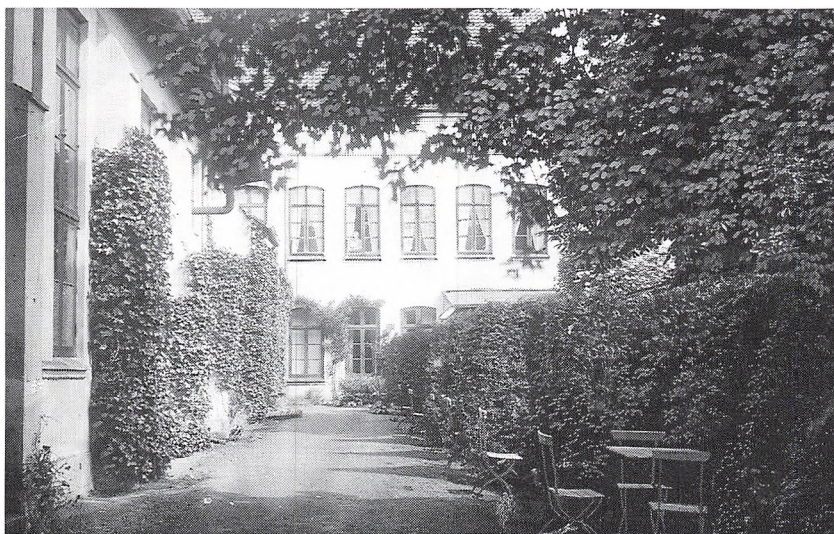
Noter:

1. Gærdhandsker. Brugtes ved fletning af gerngærder.
2. Sandsukker. Puddersukker.
3. Triplett. Stengulvet blev skuret med en mursten.

Årets gang 1988

Januar

7. Syv dyrlæger fra Graasten og omegn er gået sammen om at bygge et dyrehospital i Graasten. Det velindrettede hospital byder på en lang række faciliteter, der muliggør komplicerede behandlinger af både små og større dyr.
14. Forsikringskonsulent B. Albertsen er udnævnt til ny direktør for branddirektoratet i Graasten.
21. Graasten Salgs- og Reklameforening havde fået den udmærkede idé at arrangere et isshow på Slotssøen for børn og voksne med forskellige sportsgrene og servering af varm kakao. Imidlertid ville vejrguderne det anderledes. Isen kunne ikke bære, så arrangementet måtte aflyses.

Sparekassen Sønderjylland købte i januar Hotel Graasten. Det er hensigten, at det tidligere hotel efter en større ombygning skal indrettes til brug for Sparekassen Sønderjylland's Graasten- afdeling. Billedet viser lidt af hotellets have, der lå hvor der nu er parkeringsplads. Til venstre i billedet ses den nu nedbrudte teatersal. Billedet stammer fra Carl C. Biehl's samling. Ca. 1910.

(Lokalhistorisk Arkiv)

Februar

4. Ved Handelsstandsforeningens generalforsamling oplyste formanden om fremgang i medlemstallet fra 116 til 121. Og en anden glædelig oplysning var, at der i øjeblikket ikke er tomme butikker.
11. Nye boliger for ældre er blevet indrettet i det tidligere plejehjem »Christiansro«, der er blevet ombygget for ca. 1 million kr. Der er endvidere også blevet plads til at huse »Radio Sundedeved«.
18. Også små butikker kan trives i Graasten. Genbrugsbutikken i Jernbanegade, der drives til fordel for Folkekirkens Nødhjælp, havde en omsætning på 90.000 kr. I butikkens 4-årige levetid har den kunnet sende over 200.000 kr. til Folkekirkens Nødhjælp.
25. Foruden stor sportslig aktivitet kunne Graasten Roklub på sin generalforsamling meddele, at klubbens medlemmer har ydet en stor indsats, så såvel klubhuset som pladsen omkring det er blevet pyntet op.

Marts

4. Kværs-Tørsbøl U.I.F. har afholdt en meget vellykket vinterfest i Kværs forsamlingshus. Tilstrømningen var så stor, at flere måtte gå forgæves.
11. Kværs Kro har gennemgået en større ombygning og desuden blevet udvidet med en tilbygning, så den nu kan rumme flere gæster.
18. På Turistforeningens generalforsamling trådte postmester H. G. Nielsen tilbage fra formandsposten. Som ny formand valgtes bankdirektør K. Abild, Handelsbanken.
25. Ved årsmødet i Det lille Teater kunne formanden, Tage Nielsen med tilfredshed berette om den hidtil bedste sæson – 51 forestillinger med godt 3.300 tilskuere.

April

1. Rinkenæs menighedsråd meddelte på sit årlige regnskabsmøde, at man snarest forventede at gå i gang med at bygge en mandskabs- og redskabsbygning på kirkegården.
8. Den tidligere tyske skole i Ringgade er blevet ombygget, og som den selvejende institution »Ringbo« rummer den nu 14 ungdomsboliger.
15. Turistforeningens bestyrelse anmoder om større støtte fra bl. a. de stedlige foreninger, og der arbejdes energisk på etablering af en stilling som erhvervs- og turistchef.
22. På det sportslige område kan noteres, at »Egene«s mindste medlemmer »Minidrenge« blev nr. 2 ved landsmesterskabet i Ollerup.
29. Byggeriet i Domhusparken er nu så langt, at indflytning kan påbegyndes. Til de i alt 51 moderne lejligheder er der 162 ansøgere.

Maj

4. Traditionen tro mindedes i Graasten den 4. maj. Efter gudstjeneste i Slotskirken, hvor mange deltog og de fleste fulgte med til mindehøjtideligheden ved mindesmærket ved politigården, hvor Kirsten Filt Jensen talte.
13. Handelsstandsforeningen udnævnte i år »Kødspecialisten« til »Årets butik«, og forretningen kan nu smykke sig med den flotte Elefant, der er præmien.
På torvet er de store blomsterkasser plantet til, og som ekstra pynt i en af kasserne har en and bygget rede og ruger på sin rede uden at lade sig forstyrre af »barselsgæster«.
27. Graastens forretninger foranstaltede et Bededagsarrangement, og i tilknytning hertil havde skolens 10. klasse lavet et kampagnefremstød: »Red fjorden«. På plancher og andet materiale vises forholdene ved Flensborg fjord. For dog at vise, at der stadig er fisk, uddeltes smagsprøver af stegt fisk. Varme hveder var også til salg – udbudt af medlemmer af Boldklubben.

Juni

10. En af byens ældre forretninger – Slotsgade 7, Sandvei og Norma – har fået en »ansigtsløftning«, så forretningen nu fremtræder med en ny facade.
17. I Rinkenæs havde spejderne indbudt til et stort arrangement i Sandager. Over 300 fandt vej til pladsen trods køligt vejr og fik et indblik i spejderlivet.
24. I Kværs var der i forsamlingshuset en velbesøgt udstilling af forskellige hobby- og kunsting.

Juli

1. Turistforeningen inviterede til en byvandring. Mange fulgte invitationen og fik på vejen gennem byen af Poul Andersen fortalt om husene, man passerede. Man sluttede ved slottet, hvor slotsgartner Moseholt overtog rundvisningen i parken.
8. 65 Graasten-spejdere har været på besøg på Færørerne. Det var ikke nogen helt billig tur, men spejderne havde gennem avisindsamling selv skaffet penge, der tillige med en velkommen gave fra medicinalfirmaet Feto kunne betale turen.
15. Kværs Forsamlingshus har fra BRF modtaget en gave på 5.000 kr. Beløbet skal bruges til en hårdt tiltrængt modernisering af køkkenet.
22. En gave har Graasten kommune også modtaget, idet man ved havnen og Alnor strand har foretaget forbedringer, så en række miljøkrav er opfyldt, hvorfor man fik det blå miljøflag, der blev hejst af borgmester Uwe Nansen.
En årlig tilbagevendende begivenhed i juli er den festlige ringridning med flotte optog gennem byen, ringriderfrokost og dysten på ringriderpladsen om kongeværdigheden.
29. I Ahlmannsparken var der i haven ved biblioteket en interessant skulpturudstilling.

August

5. Civilforsvaret har holdt en stor og velgennemført øvelse på Kværdsdam.
12. Europa til Søs flytter til Nybøl Nor i samarbejde med Yachtcentrum Nord og får derved betydelig mere plads.
19. Den tyske roklub fortsætter med at dyrke det gode naboskab med beboerne på Graasten Plejehjem til glæde for begge parter.
26. I anledning af torvedagene arrangerer Sparekassen i Graasten en udstilling, der viser udviklingen i Graasten i dette århundrede, særligt i området omkring Torvet. Udstillingen er arrangeret af Lokalhistorisk Arkiv.

September

9. Graasten bibliotek markerer »Bibliotekets dag«. Personalet udstillede deres yndlingsbøger, læste op for børn og voksne og serverede saftevand og kaffe.

I »Søhaven« ved Handelsbankens bygning afslørede borgmester Uwe Nannsen en skulptur: Den grå sten. Dronning Ingrid, der overværede afsløringen, ses her i samtale med direktør K. Abild.

(Lokalhistorisk Arkiv)

16. Under overværelse af Dronning Ingrid afslørede borgmester Uwe Nannsen i Handelsbankens nye »Søhave« en skulptur, »Den grå sten«, der er hugget af Steen Jensen, Nykøbing Mors.
23. Rideklubben i Graasten, der i år fylder 20 år og i alle årene har haft til huse på Graasten Herregård, har afholdt to distriktsstævner, et for større heste og et for ponyer.

Oktober

7. Beboerne i Rinkenæs havde håbet på, at ønsket om en længere åbningstid end 2 1/2 time om eftermiddagen var blevet imødekommet, men postmesteren i Sønderborg afslog det.
14. Ringriderforeningen fyldte i år 80 år. Trods dårligt vejr i ringriderdagene var der blevet et overskud, og ved en lille højtidelighed uddelte foreningens formand, direktør G. Haurum, et beløb på ca. 35.000 kr. til fem foreninger.
21. Ved et møde i Rinkenæshus fortalte bysbarnet Hans Munk Hansen om det gamle Rinkenæs og viste en række fortrinlige lysbilleder af huse og gårde og fortalte om de slægter, der havde boet der.

November

4. Postmester H. G. Nielsen fratrådte sit embede som kgl. postmester. Og en ny postmester blev ikke udnævnt. Leder af postkontoret blev nu postbestyrer P. Refshauge.
11. Rinkenæshus har fået nyt forpagterpar, nemlig Jette og Jens Lindberg, der kommer fra et tilsvarende arbejde i Hammelev.
18. Alle lejligheder i Domhusparken er nu taget i brug. Foruden de 51 boliger har Andelsboligforeningen også kontor i komplekset og desuden findes et mødelokale, som medlemmerne kan leje.
25. Krydset Sildekulevej-Ulsnæs har fået lyssignal, og forhåbentlig vil antallet af trafikuheld dermed blive reduceret.

December

2. Ved adventsgudstjenesten i Adsbøl kirke sang Graasten Sangkor advent ind, hvorefter den stedlige Santalkreds indbød til samvær i præstegården.
9. På Håndværkerforeningens generalforsamling nævnte formanden, Bent Pedersen, at beskæftigelsen i det forløbne år havde været over forventning, i flere tilfælde så god, at manglende arbejdskraft ikke umiddelbart kunne fremskaffes.
16. Graasten Rotaryklub holdt »Hygge- og Varmestue« på Hotel Graasten med servering af glögg og æbleskiver med det gode formål at skaffe penge til vaccination af børn i u-landene.
20. Radio Syd aflagde besøg på Graasten postkontor, og i en to timers udsendelse blev juletravlheden beskrevet på et posthus, og en række borgere i Graasten fortalte småtræk og erindringer fra Graasten.

Elsebeth Thygesen Kristensen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

Årsberetning 1987

Den årlige generalforsamling afholdtes i Rinkenæshus den 30. april. Aftenen indledtes med et foredrag af professor Troels Fink. Hans emne var: »Da landsbyfællesskabet blev oprettet i Rinkenæs i 1500-tallet til det ophævedes i 1769«. Det var en interessant beretning om bøndernes forhold i Rinkenæs, hvor nogle hørte under kronen og nogle under Ahlefeldterne, senere under Augustenborgerne, og foredraget affødte en lang række spørgsmål fra forsamlingen.

Turistforeningen for Graasten havde indbudt til en byvandring, hvor formanden for Historisk Forening, Poul Andersen, Munke-mølle, fortalte om de huse, man passerede i Skolegade, Borggade, Torvet og Slotsgade. Turen sluttede ved slottet, hvor slotsgartner Moseholt tog over og var fører gennem slotsparken.

Foreningens sommerudflugt gik fra Graasten over Felsted ned til Krusmølle, til Aabenraa, forbi Jørgensgård, til Knap og en tur rundt på Løjtland til Løjt kirke. I kirken fortalte pastor Bruhn meget fængslende om den smukke altertavle. Turen gik videre til Kalvø, hvor den bekendte Aabenraa-reder Jørgen Bruhn i 1847 havde anlagt et skibsværft, som endnu kan spores. Vi så det lille skibsfartmuseum og fik også lejlighed til at se en udstilling af Christiansfeld-maleren Jeppe Madsen Ohlsens malerier. Turens sidste mål var Knivsbjerg, hvor vi fik fortalt Knivsbjergs historie.

Ved efterårsmødet, hvor ca. 80 medlemmer var mødt frem, havde vi lederen af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Henrik Fangel, til at tale om landsbyen og stationsbyen udvikling. En udvikling, der havde sin baggrund i ændringen af samfundet. Foredraget var ledsaget af lysbilleder, der på fortrinlig vis illustrerede den ændring, der havde fundet sted. En stor del af billederne stammede fra Carl C. Biehl's optagelser for ca. 75 år siden.

Samme aften kunne vi uddele vort årsskrift nr. 13, ligesom der var lejlighed til at købe de kort, foreningen har ladet fremstille af Graasten slot, som det så ud i 1720.

Bogen »Graasten – et slot og et sogn« er blevet vel modtaget af anmeldere og købere, så det er svundet stærkt i oplaget. Overskuddet tilgår Historisk Forening og vil blive anvendt til foreningens og arkivets drift i henhold til formålsparagraffen.

Selv om det lokalhistoriske arkiv er en selvstændig institution, så er det dog så nært knyttet til Historisk Forening, at dets virksomhed hører med i denne årsberetning.

Det kan oplyses, at arkivet vokser støt år for år, og samlingerne vokser, så det efterhånden fylder ca. 40 reolmeter. Hertil kommer også en betydelig kortsamling og et billedarkiv på tæt ved 3.500 billeder.

I det forløbne år har arkivet medvirket ved to udstillinger. En i Sparekassen, der viste Graastens udvikling gennem ca. 100 år. Og op mod jul ved en juleudstilling på biblioteket med gamle julekort, og hvorledes man før i tiden pyntede til jul i hjemmene.

I åbningstiden kommer der ofte gæster, der søger oplysninger af forskellig art, som f. eks. deres familie, ejendomme eller begivenheder, og i de fleste tilfælde kan vi yde den ønskede hjælp. Vi modtager også telefoniske eller skriftlige henvendelser fra både ind- og udland.

Da vi ved, at der stadig ligger arkivalier og billeder, der meget nødig skulle gå tabt, har vi ladet fremstille en brochure, der fortæller om, hvad vi mener, det er vigtigt at bevare, og vi håber den må anspore til at se efter i skuffer og skabe.

Efter formandens beretning aflagde kassereren beretning og regnskabet. Foreningen havde i 1987 et overskud på 1.326,31 kr.

Forlaget, der har udgivet bogen om Graasten, kunne også opvise et overskud. Det var på 37.991,70 kr.

Både beretning og regnskab godkendtes enstemmigt.

Af bestyrelsen var følgende på valg: Poul Andersen, Sven Kjems, Hans Sahl og A. O. Skau. Alle blev genvalgt.

Under eventuelt drøftedes sommerudflugten. Man overlod til bestyrelsen at finde et passende mål, der senere ville blive averteret.

Poul Andersen

Kurser i Billedmageri

**"Billedværkstedet
- Det gl. Børnehjem"**

**Billedmager
Solvejg Refslund.**

Kære kursist!

At arbejde med det billedlige udtryk, betyder at livet tilføres en ekstra dimension.

At være billedmager betyder for mig bl.a. at finde ind til det ståsted - det tyngdepunkt i min sjæl som giver mit liv mening. Det er ikke let og smertefrit, men snarere en kamp med egne og andres værdinormer. Men livet strømmer ustandseligt og oplevelserne ophobes!

Hver gang jeg begynder på et billede, åbner der sig en dør til et nyt bevidsthedsrum, der hverken tilhører hverdagen eller drømmen. At bruge den kreative side betyder at være mere følsom overfor naturen, andre mennesker og ikke mindst over for sig selv.

At være følsom bedømmes ofte af andre som en svaghed, men for mig betyder det at gå på opdagelse i min omverden på en enkel og ærlig måde, uden at føle forargelse eller fordomme, men mere at turde vise både usikkerhed og glæde.

Mine erfaringer som billedmager og underviser på kurser landet over, gennem de seneste 10 år, tilbyder jeg nu at videregive i "Billedværkstedet - Det gl. Børnehjem" i Broager ved Flensborg fjord.

På kurserne får deltagerne mulighed for

- at udvide det billedlige synsfelt
- at skærpe nysgerrigheden og lysten til at bryde normer for, hvad stof, tråd og symaskine kan bruges til
- at der ikke kræves tegnefærdigheder, men blot lysten til at eksperimentere med det billedlige udtryk for at skabe et personligt billede.

Med venlig hilsen

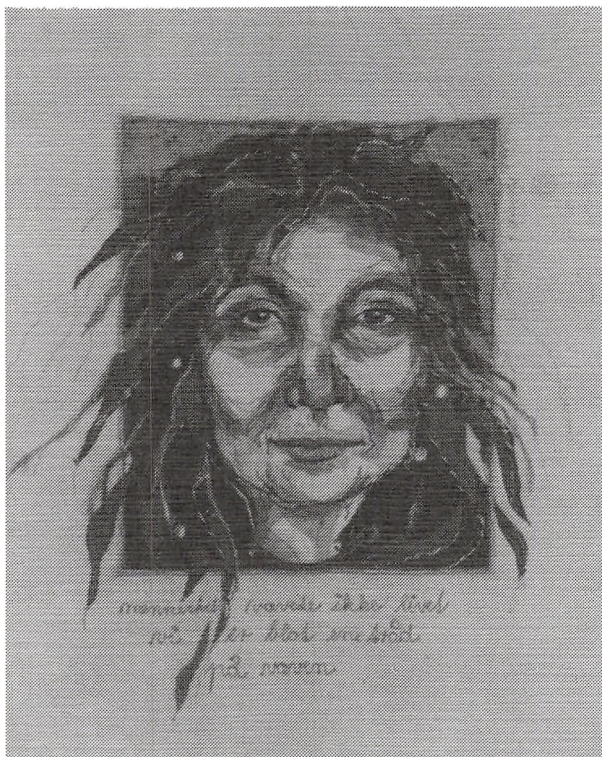
Solvejg Refslund

Ord og billeder.

"Digte udfolder det du har
og ikke vidste eller vidste at du havde.
Og det du har i dig
kan komme frem
med digte, som du læser" Af Vagn Steen

"Det liv, der leves" - et causeri over nogle af de digte, som jeg
bruger i mine egne billeder, - og i mit liv.
At lade ord udvikle sig og blive konkrete i billedform, er en
spændende proces, hvor deltagerenes egen form- og farvesans bliver
en vigtig medspiller.
Deltagerne medbringer digte, ordsprog o.lign., der eventuelt kan
bruges som inspiration.

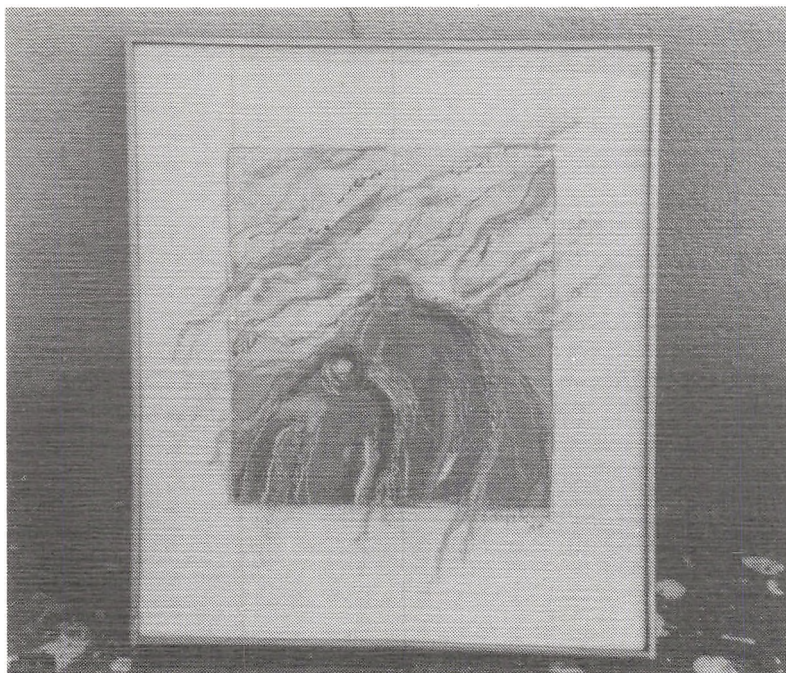

Årstider i landskabet og ansigtets landskab.

Hvordan opfatter og bruger vi årstidernes stemninger? Hvilke sammenhænge er der med et menneskes livsforløb og hvordan kan vi omsætte det til billedligt udtryk?

Deltagerne arbejder med forskellige inspirationsøvelser og siden vælges et motiv (landskab eller ansigt), som omsættes til stofbillede.

Passe-partout.

Gennemgang af forskellige motivretninger, såsom form og farver, landskab, at forstørre eller formindske billedkompositioner.

Deltagerne vælger en grundide' ud fra oplægget og syr et stofbillede. Meningen er at eksperimentere med forsk. syteknikker med anvendelse af stof, effektgarn og symaskine.

Billedet monteres som passe-partout og der arbejdes videre ved bl.a. at bryde billedrammen. Derigennem kan man underbygge eller forandre billedudtrykket.

Kursusplan 1988 - 89.

kursusnr.

88.1	- 16. - 20. okt.	årstider i landskabet og ansigtets landskab
88.2	- 21. - 23. okt.	passee-partoutbilleder
88.3	- 11. - 13. nov.	passee-partoutbilleder
88.4	- 18. - 20. nov.	passee-partoutbilleder
89.5	- 12. - 16. feb.	ord og billeder
89.6	- 17. - 19. feb.	årstider i landskabet.....
89.7	- 24. - 26. feb.	ord og billeder
89.8	- 7. - 9. apr.	passee-partoutbilleder
89.9	- 14. - 16. apr.	passee-partoutbilleder
89.10-	3. - 7. maj	ord og billeder
89.11-	25. - 29. juni	årstider i landskabet.....
89.12-	2. - 6. juli	ord og billeder.

Priser.

88.1	:	kr. 1.580,-
88.2 - 88.4	:	kr. 890,-
89.5	:	kr. 1.580,-
89.6 - 89.9	:	kr. 990,-
89.10 - 89.12	:	kr. 1.680,-

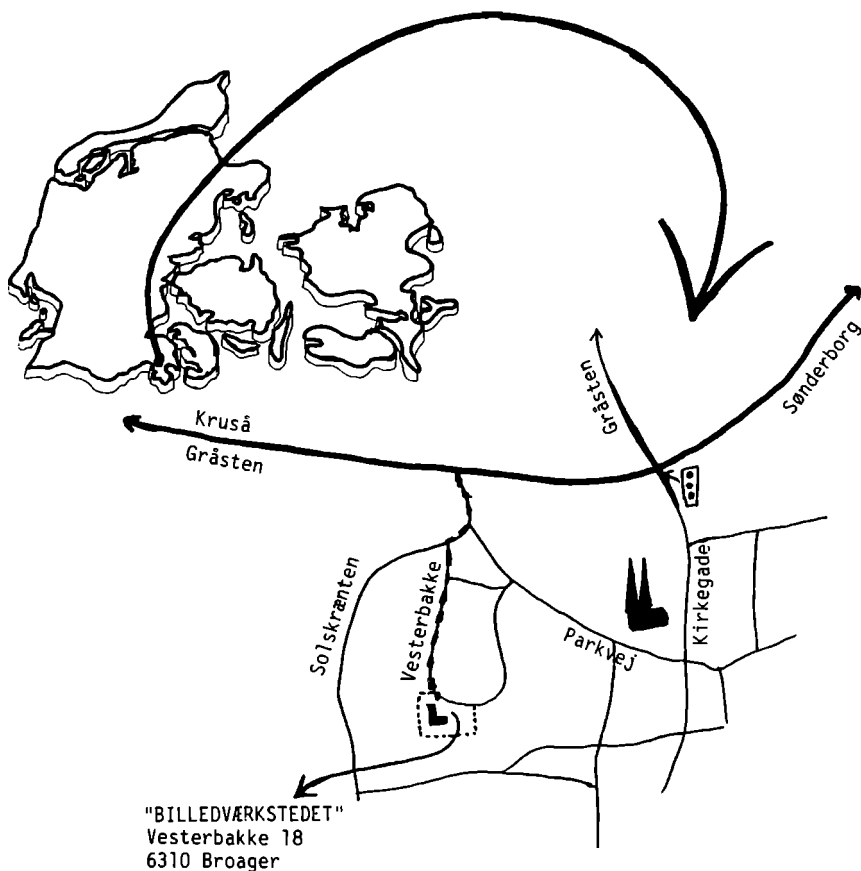
Kursusafgiften dækker undervisning, kost og logi.
Sengetøj kan lejes eller medbringes hjemmefra.
Der er dobbeltværelser.

Tilmelding.

Du tilmelder dig kurserne ved at sende et depositum på kr. 300,- på gironummer 9 77 78 06 (husk at påføre kursusnr.) og tilmeldingen er bindende.

Når du er optaget på det ønskede kursus, får du tilsendt en bekræftelse og ca. 4 uger før kursets start, får du tilsendt deltager- og materialeliste, program samt girokort til indbetaling af restbeløbet. Eventuel framelding med tilbagebetaling af depositum skal ske senest 4 uger før kursets start.

Der medbringes egen symaskine.

Sådan finder du ”Billedværkstedet - Det gl. Børnehjem”:

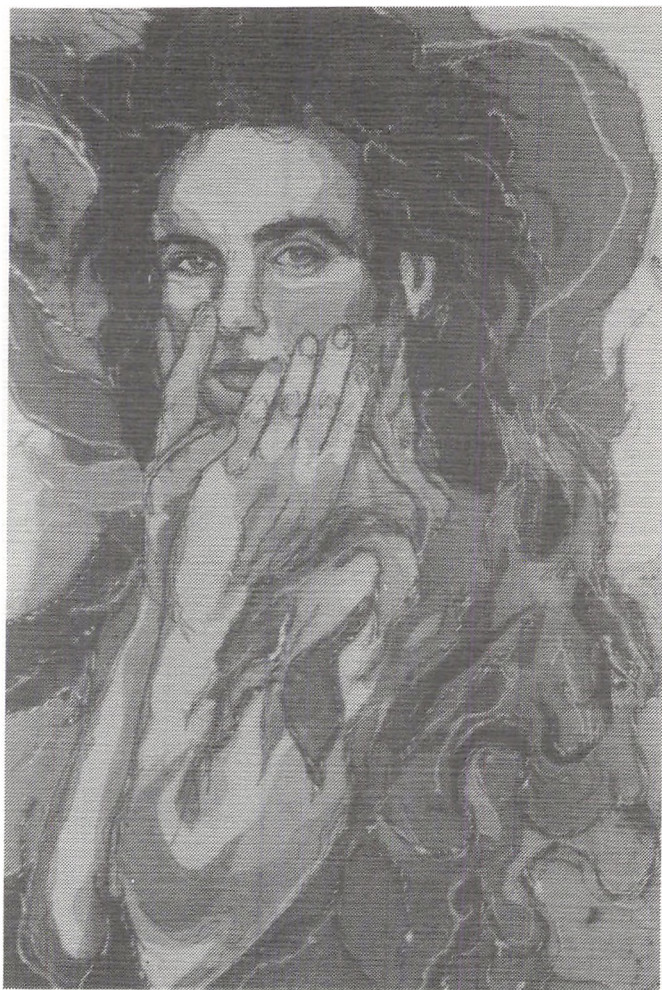
Intercitytog til Sønderborg station. Videre med bus mod Broager.
F.eks. fredag - ankomst Sønderborg kl. 16.45 afgang bus nr. 17
kl. 17.00 mod Broager.

Kommer du i egen bil - kør gennem Gråsten centrum ud til
Kruså/Sønderborgevejen.
Følg vejskiltene mod Broager med den karakteristiske silhouet af
tvillingetårnene på kirken.

Med venlig hilsen

Billedmager
Solvejg Refslund
Vesterbakke 18
6310 Broager.
Tlf. 04 44 05 25

Meget forandres
en udvikling er igang
til det gode-
til det onde-
kan du følge med?
efter hvilken vægt vil du vejes
for at finde dit værd?

En ting må du huske,
at hvad du end gør
må du prøve at finde
det tyngdepunkt -
det ståsted i din sjæl,
hvorfra du kan hente kraft
til at leve det liv,
der er dit!